

ภาคผนวก

ตัวอย่างรายงาน แนวการวิเคราะห์ที่สำคัญ

แนวการวิเคราะห์เชิงอำนาจ (Power Approach)

จ.อ.วิรัตน์ แต่กระโทก
นายปิยะ นียมวงศ์

ความนำ

อำนาจเป็นแนวคิดเก่าแก่ได้รับความสนใจมาตั้งแต่โบราณกาล นักรัฐศาสตร์ และสังคมศาสตร์ โดยทั่วไปยังให้ความสำคัญแก่แนวคิดนี้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยถือว่าอำนาจเป็นกุญแจสำคัญในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางการเมือง และสังคมมนุษย์ นักรัฐศาสตร์หรือผู้สนใจทางการเมืองจึงควรเข้าใจธรรมชาติของอำนาจว่ามีลักษณะอย่างไร มีรูปแบบอย่างไร เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางการเมืองและสังคมอย่างไร และที่สำคัญคือนักวิชาการจะศึกษาเกี่ยวกับอำนาจกันอย่างไร

มนุษย์ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์เป็นต้นมาล้วนมีความเห็นแตกต่างกันในหลักการที่จะทำให้เกิดระเบียบทางการเมือง เพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข สิ่งที่นักวิเคราะห์ทางการเมืองได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษได้แก่ ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในรูปที่บุคคลหนึ่งสามารถควบคุมคนจำนวนมากได้ หรือคน ๆ เดียวควบคุมคนจำนวนมากได้ ชาวโรมันเรียกความสัมพันธ์นี้ว่า “โปเตสตาส์” (Potestas) นักเขียนสมัยกลางและสมัยใหม่ของยุโรปตะวันตกเรียกความสัมพันธ์นี้ว่า “อธิปไตย” (Sovereignty) หรืออำนาจสูงสุด “อำนาจ” ในทางการเมืองดังที่กล่าวมามีความสำคัญคล้าย “ทอง” ในทางเศรษฐศาสตร์ในการที่รัฐบาลจะทำการระดมทรัพยากรของชาติเพื่อควบคุมการประท้วงที่เกิดขึ้นภายในประเทศหรือดำเนินการเพื่อชัยชนะในการต่างประเทศต่างต้องอาศัยอำนาจ อำนาจจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในชีวิตทางการเมือง

เมื่อต่างยอมรับกันว่า อำนาจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญทางการเมือง จึงมีการศึกษาวิจัยกันว่าอำนาจนั้น หมายถึงอะไรกันแน่ และคำว่า “อำนาจ” นี้ให้ประโยชน์ในการวิเคราะห์การเมืองอย่างไร เพื่อจะทำให้เกิดความเข้าใจในสภาพที่แท้จริงทางการเมือง และประเด็นสำคัญที่ว่า อำนาจอยู่ที่ใด การวัดคำว่าอำนาจมีอยู่มากน้อยเท่าใด และความแตกต่างระหว่างคำว่า “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ก็เป็นปัญหาในการศึกษาอยู่ไม่น้อยเช่นกัน

แนววิเคราะห์เกี่ยวกับอำนาจ

คำว่า “อำนาจ” เป็นศัพท์ธรรมดาสามัญที่ใช้กันดาษดื่นทั่วไปในชีวิตประจำวัน และในวงวิชาการ เช่น เราจะได้ยินได้ฟังเสมอถึงเรื่องอำนาจเงิน อำนาจศาล อำนาจจิต อำนาจแห่งความรัก อำนาจมืด อำนาจรัฐ เป็นต้น ในทางรัฐศาสตร์ถือว่าแนวคิดอำนาจเป็นแนวคิดหลักอย่างหนึ่ง ที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจเรื่องของการเมือง ทั้งในแง่ของการเสนอมาตรการเพื่อให้ได้แนวปฏิบัติที่ดีทางการเมืองที่เรียกว่า การศึกษารัฐศาสตร์เชิง ปทัสถาน (Normative) หรือในแง่ของการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ตามที่เกิดขึ้นจริงทางการเมือง ที่เรียกว่า การศึกษารัฐศาสตร์เชิงประจักษ์ (Empirical)

อำนาจเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญต่อรัฐศาสตร์ ไม่เพียงพอบแต่เพียงทางทฤษฎี หากแต่ยังมีความสำคัญอย่างใหญ่หลวงในทางปฏิบัติด้วย การดำเนินหรือการกระทำทางการเมืองใด ๆ จะขึ้นอยู่กับความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติของอำนาจ การแบ่งสรรอำนาจ การดำเนินการใช้อำนาจในแต่ละระบบการเมือง ในชีวิตทางการเมืองโดยทั่วไปนั้นย่อมต้องการตอรอง ชักชวนประนีประนอม เพื่อที่จะทำให้เกิดความราบรื่นหรือป้องกันความผิดพลาดในการปฏิบัติทางการเมือง ซึ่งอาจทำให้เกิดการไร้เสถียรภาพทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง หรือเกิดการปฏิวัติขึ้น ฉะนั้น การรู้ถึงธรรมชาติของอำนาจ รู้จักโครงสร้างของอำนาจ จึงนำไปสู่การปฏิบัติการณ์ที่มีประสิทธิภาพในชีวิตทางการเมืองของมนุษย์ เป็นการป้องกันความผิดพลาดในการตีความในการวิเคราะห์ทางการเมืองทั้งหลาย (พรศักดิ์ , 2537 : 468)

เรื่องของอำนาจทางการเมืองนี้มีการศึกษากันมานานนับตั้งแต่สมัยอริสโตเติล, มาเคียเวลลี จนถึงปัจจุบัน นักปรัชญาการเมืองมักจะให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องอำนาจในแง่ที่ว่า ผู้ปกครองควรใช้อำนาจอย่างไรจึงจะมีความเหมาะสม สามารถทำให้สังคมมีเสถียรภาพและผู้ถูกปกครองมีความผาสุกได้ทั้งสองอย่างพร้อม ๆ กัน นอกจากนี้นักรัฐศาสตร์ส่วนมากต่างก็ยอมรับกันว่าศาสตร์ทางการเมืองนั้นต้องเกี่ยวข้องข้องศึกษาเรื่องอำนาจ เช่น นักรัฐศาสตร์ที่นิยมวิเคราะห์การเมืองในเชิงสถาบันถือกันว่า อำนาจเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผู้ทำหน้าที่ทางการเมืองการปกครอง สามารถรักษากฎเกณฑ์ระเบียบข้อปฏิบัติ บรรทัดฐาน ฯลฯ ของสถาบันไว้ได้ เป็นต้น ดังนั้น จึงมีนักรัฐศาสตร์กลุ่มหนึ่งสนใจที่จะศึกษาว่า “อำนาจ” นั้นหมายถึงอะไรกันแน่ และคำว่า “อำนาจ” ที่นักรัฐศาสตร์มักจะพูดกันบ่อย ๆ นี้ ให้ประโยชน์ในการวิเคราะห์การเมืองอย่างไร (สุกิจ, 2523 : 28 - 29)

ความหมายของอำนาจ

Hans Morgenthau กล่าวว่า “อำนาจ” นั้นหมายถึง “ความสามารถของคน ๆ หนึ่งในการควบคุมเหนือภาวะจิตใจ ความนึกคิด และการประพฤติปฏิบัติของคนอื่น ๆ “

(สุกิจ, 2523 : 29)

โดยศัพท์นั้นคำว่า อำนาจ (Power) มีรากศัพท์ภาษาละตินว่า “โปเตเร” (Potere) ซึ่งหมายถึง “สมรรถภาพ” ในศัพท์ภาษาไทยนั้น คำว่า อำนาจ หมายถึง อนุภาพ หรือพลัง ในรากศัพท์ภาษาบาลี คำว่า “พลัง” หมายถึง กำลังในการควบคุม

นักสังคมศาสตร์สำคัญ เช่น คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ทัลคอตท์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) และคนอื่น ๆ ต่างให้ความหมายของ อำนาจว่าเป็น “สมรรถภาพในความสัมพันธ์ของมนุษย์ ที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจ และมีผลต่อ ความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์” (พรศักดิ์, 2537 : 460)

นิยามข้างต้นมีประเด็นที่น่าพิจารณาอยู่หลายประการ ดังนี้

ประการแรก ในประเด็นที่ว่า อำนาจคือ “สมรรถภาพในความสัมพันธ์ของมนุษย์” นั้น หมายถึงว่า อำนาจจะเกิดขึ้นก็โดยความสัมพันธ์ของบุคคล มิใช่เพียงลำพังคน เดียว และโดยความเป็นจริงนั้น อำนาจเกี่ยวข้องกับตำแหน่งทางสังคมหรือตำแหน่งทางการ เมืองของบุคคล นักวิชาการบางคนเรียกตำแหน่งทางการเมืองและสังคมเหล่านี้ว่า “บทบาท ทางการเมือง หรือบทบาททางสังคม” ในลักษณะเช่นนี้ เมื่อบุคคลต่างมีบทบาททางการเมือง และสังคมอยู่หลายอย่าง แต่ละคนจึงใช้อำนาจในหลายลักษณะตามบทบาททางการเมืองและ สังคมของตน เช่น ไปลงคะแนนเสียเลือกตั้งเพื่อเลือกผู้บริหารประเทศในฐานะที่เป็นพลเมือง หรือสมาชิกคนหนึ่งจากระบบ แต่ในอีกบทบาทหนึ่งนั้นกำลังพิจารณาวินิจฉัยสั่งการลงนามใน คำสั่งในฐานะปลัดกระทรวง เป็นต้น คำว่า “สมรรถภาพ” ในที่นี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Capacity ซึ่งหมายถึง ความสามารถที่จะผลักดันคนอื่นให้กระทำตามที่ตนปรารถนา บางคน เรียก “สมรรถภาพ” ว่า “อิทธิพล” (Influence) ในลักษณะดังกล่าวนี้ อำนาจเป็นพลังอย่าง หนึ่งที่มีอยู่ในตำแหน่งทางการเมืองและสังคมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อำนาจเป็นสมรรถภาพที่ทำให้เกิดอิทธิพล อิทธิพลจะเกิดขึ้นก็โดยมีอำนาจหนุนพลัง สิ่งที่น่า สังเกตก็คือ อำนาจมีลักษณะเป็นเพียง “ศักยภาพ” (Potential) ไม่ใช่เป็นตัวปรากฏการณ์ ด้วยเหตุนี้ ในการวิเคราะห์อำนาจซึ่งจะพิจารณารายละเอียดต่อไปนั้น จึงเน้นที่การวิเคราะห์ อิทธิพลที่เกิดขึ้นจากอำนาจ

ตัดสินใจสร้างสนามบินหนองงูเห่าทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มมากกว่าเดิมเป็นสิบเท่าหรือมากกว่านั้น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บางครั้ง การใช้อำนาจดังกล่าวก็อาจเกิดผลอย่างทันทีทันใด หรืออาจดูเสมือนว่าหมดอิทธิพลของอำนาจนั้นไปทันทีเมื่อบุคคลนั้นหมดอำนาจไปแล้ว ตัวอย่างใช้อำนาจอย่างเด็ดขาดของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจดังกล่าวส่งผลต่อสังคมไทยอย่างค่อนข้างเรื่อยมายาวนานมาก ด้วยลักษณะดังกล่าวสมรรถภาพที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจที่มีผลต่อสังคมก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอันหนึ่งที่ทำให้สามารถกำหนดธรรมชาติของอำนาจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

มิติของอำนาจ

อำนาจมีมิติที่สำคัญอยู่หลายอย่าง คือ

- 1) พิสัยของอำนาจ (Range)
- 2) ทรัพยากรอำนาจ (Resources)
- 3) ความสามารถในการแผ่ขยายอำนาจ (Expandability)
- 4) การกระจายอำนาจ (Distribution)

(พรศักดิ์, 2537 : 462 - 464)

1. พิสัยของอำนาจ

พิสัยของอำนาจหมายถึง ชนิดของประเด็นปัญหาที่พลังของการตัดสินใจส่งผลไปถึง กล่าวคือผู้อยู่ในตำแหน่งทางการเมืองหรือทางสังคมบางตำแหน่ง อาจจะตัดสินใจได้ในหลายกรณีหรือมีขอบเขตกว้างขวาง เช่น ผู้บัญชาการกองกำลังรักษาพระนคร เป็นต้น แต่ผู้ดำรงตำแหน่งบางตำแหน่งอาจจะตัดสินใจได้ในขอบเขตอันจำกัด เช่น หัวหน้าเขตของกรุงเทพมหานคร เป็นต้น ในลักษณะเช่นนี้เรากล่าวได้ว่า ตำแหน่งผู้บัญชาการกองกำลังรักษาพระนครนั้นมี “พิสัยของอำนาจ” กว้างขวางกว่าหัวหน้าเขตกรุงเทพมหานคร

2. ทรัพยากรอำนาจ

ทรัพยากรอำนาจมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ามิติอื่น ๆ ของอำนาจ นักวิเคราะห์เกี่ยวกับอำนาจจำนวนไม่น้อยให้ความสำคัญแหล่งอำนาจยิ่งกว่าประเด็นอื่น ๆ ทั้งนี้โดยพิจารณาว่า อำนาจนั้นมีฐานอยู่ในปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การได้รับการสนับสนุนจากการเลือกตั้ง ทักษะความชำนาญงาน ความมั่งคั่งร่ำรวย ความสมถะวางตัวเหมาะสม เป็นต้น เหล่านี้อาจเปลี่ยนรูปมาเป็นอำนาจได้ ในแง่มุมนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้ใช้อำนาจมากมักจะ

มีแหล่งอำนาจเหนือทรัพยากรอำนาจมาก และแหล่งดังกล่าวสามารถเปลี่ยนมาเป็นตัวอำนาจได้ง่ายกว่าด้วย

กล่าวโดยย่อ ทรัพยากรอำนาจ หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอาจนำมาใช้เพื่อให้เกิดอำนาจขึ้น ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะดังต่อไปนี้

2.1 การเป็นเจ้าของ ได้แก่การครอบครองปัจจัยที่อาจทำให้เกิดอำนาจได้ เช่น เงินทอง ความรู้ ความชำนาญ บุคลิกลักษณะดี เป็นต้น

2.2 การได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์การ เช่น ตำแหน่งในกระทรวง กองทัพ ธนาคาร กรมตำรวจ สมาคม เป็นต้น

2.3 การได้รับมอบอำนาจจากผู้อื่น เช่น ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในรัฐสภาเพื่อโอกาสได้รับเลือกขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีให้จัดตั้งรัฐบาลปกครองประเทศ เป็นต้น

2.4 การเป็นเจ้าขององค์การ เช่น เป็นเจ้าของธนาคาร ห้างร้าน โรงแรม โรงงาน ฯลฯ การเป็นเจ้าของอาจให้อำนาจแตกต่างกัน หากองค์การมีขนาด คุณสมบัติของสมาชิก ความสามัคคีกลมเกลียวของสมาชิก ระเบียบวินัย บุรณการ วัฒนธรรม ฯลฯ ที่แตกต่างกัน

3. ความสามารถในการแผ่ขยายอำนาจ

อำนาจสามารถขยายตัวและหดตัวได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพสังคมหรือระบบการเมือง ถ้าทรัพยากร อำนาจขยายตัว อำนาจก็อาจขยายตัวตามไปด้วย นั่นคือ ถ้าผู้ครองตำแหน่งทางการเมืองหรือสังคมที่มีอำนาจสามารถขยายสมรรถภาพในการควบคุมของตนไปยังสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น เช่น ถ้ารัฐบาลได้รับเสียงสนับสนุนมาก รัฐบาลก็จะมีอำนาจที่มั่นคง เป็นต้น การพิจารณาถึงลักษณะของอำนาจ จึงควรรวมเอาความสามารถในการขยายและหดตัวของอำนาจนี้เข้าไว้ด้วยเสมอ อย่างไรก็ตาม ในการวิเคราะห์ฟังก์ชันระมัดระวังด้วยว่า ผู้ครองอำนาจไม่สามารถจะแผ่ขยายอำนาจของตนได้เสมอไป แม้จะมีทรัพยากรอำนาจเพิ่มขึ้นก็ตาม ทั้งนี้ เพราะการแผ่ขยายอำนาจขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ ด้วย นอกเหนือจากการเพิ่มทรัพยากร

4. การกระจายอำนาจ

การกระจายอำนาจ หมายถึง การจัดให้อำนาจแพร่ออกไปสู่มวลชนสมาชิกของสังคม กล่าวคือนัยหนึ่ง หมายถึงจำนวนของบุคคล หรือตำแหน่งทางการเมือง หรือตำแหน่งทางสังคมในแต่ละสังคมที่ได้รับการจัดสรรให้ครองอำนาจนั่นเอง โดยทั่วไปแล้ว นักวิเคราะห์

อำนาจทางการเมืองมักจะทำให้ความสนใจกับกลุ่มคนผู้มีอำนาจทางการเมืองที่มีจำนวนไม่มากนัก โดยถือว่า แหล่งอำนาจที่สำคัญนั้นอยู่ในกำมือของกลุ่มชนชั้นนำ (Elite) ซึ่งมีจำนวนน้อย แต่อย่างไรก็ตาม มีการค้นพบว่า อำนาจอาจแพร่กระจายอยู่ในมวลหมู่สมาชิกจำนวนมากของ สังคม หรือในกลุ่มต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งคนต่างกลุ่ม ต่างก็มีส่วนในการใช้อำนาจดังกล่าวนั้นก็ มี แง่มุมต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยให้การพิจารณาธรรมชาติของอำนาจมีลักษณะกระชั้น ชื้นจนทำให้สามารถประมาณค่าของอำนาจ โดยอาจวัดค่าในแง่ของพิสัย อำนาจจำนวน ทรัพยากรอำนาจที่แต่ละบุคคลมี ความสามารถของบุคคลในการแผ่ขยายอำนาจ และ ลักษณะของการกระจาย นอกจากนี้ยังอาจจะเปรียบเทียบความแตกต่างของอำนาจในแต่ละ แง่มุมได้ เช่น เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพิสัยและทรัพยากรอำนาจ เป็นต้น ซึ่งอาจจะ บอกได้ว่า บุคคลหนึ่งมีอำนาจมากกว่าอีกบุคคลหนึ่งในแง่มุมใดบ้าง

จากการพิจารณาความหมายและมิติของอำนาจดังกล่าวข้างต้น เราอาจสรุป ได้ว่า อำนาจมีลักษณะที่สำคัญหลายประการคือ

1. อำนาจมีอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคม อำนาจจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบุคคล มีความสัมพันธ์กันทางสังคมเท่านั้น นั่นคือที่ใดมีการกระทำทางสังคม (Social act) ที่นั่นก็มี อำนาจ

2. อำนาจทำให้เกิดความต้านทาน (Resistance) ในการใช้อำนาจเพื่อให้ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติตามความปรารถนาของผู้ใช้อำนาจนั้น จะต้องมีการต้านทาน ผืนใจ หรือผืนความตั้งใจอยู่ด้วย ในลักษณะเช่นนี้เราเรียกคุณลักษณะของอำนาจว่า เป็นการควบคุม (Control)

3. ความน่าจะเป็น (Probability) ก็เป็นอำนาจด้วย การใช้อำนาจไม่เกิดผล เสมอไป การใช้อำนาจแต่ละครั้งจะเป็นเพียงความน่าจะเป็นไปได้เท่านั้น

4. อำนาจเป็นทั้งความจริงและจินตนาการ การก่อให้เกิดอำนาจอาจเกิดขึ้น จากการใช้ทรัพยากรอำนาจที่มีอยู่จริง เช่น เงิน อาวุธ คำมั่นสัญญา ฯลฯ หรือไม่มีอยู่จริง แต่สามารถทำให้คู่สัมพันธ์เชื่อว่ามีทรัพยากรอำนาจ จนเขาทำตามคำสั่งหรือคำร้องขอ ก็ทำให้ เกิดอำนาจขึ้นได้

5. การบังคับ (Force) เป็นอำนาจอย่างหนึ่ง การบังคับ ได้แก่การบีบบังคับผู้ ร่วมสัมพันธ์ให้กระทำตามที่ตนปรารถนา เช่น การจ้างงาน หน่วงเหนี่ยว หรือการใช้กำลัง บังคับ เป็นต้น

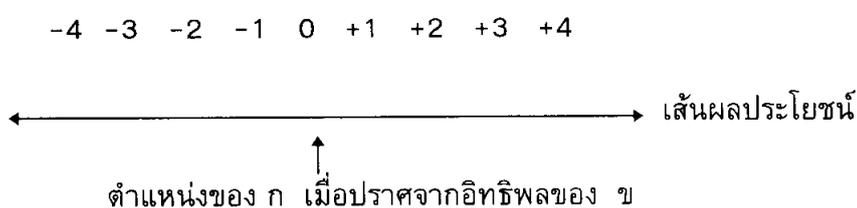
6. ภาวะครอบงำ (Dominance) เป็นอำนาจอย่างหนึ่ง เช่น ชาวจีนมีภาวะ ครอบงำทางเศรษฐกิจ รัฐบาลมีภาวะครอบงำการตัดสินใจ เป็นต้น

7. ความต้องตาต้องใจ (Attraction) เป็นอำนาจอย่างหนึ่ง ความต้องตาต้องใจทำให้เกิดความผูกพันทางจิตใจ และทำให้เกิดการปฏิบัติตาม เช่น ความผูกพันในองค์การ ความรักใคร่เอ็นดูจากความสัมพันธ์กัน การมีบุคลิกลักษณะพิเศษ (Charisma) เป็นต้น

พึงสังเกตว่า การชักชวน (Persuasion) ไม่ใช่อำนาจหน้าที่ หากแต่เป็น วิธี การใช้อำนาจ ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติตามโดยปราศจากการข่มขู่ที่จะลงโทษที่เห็นได้อย่าง ชัดเจน บุคคลอาจปฏิบัติตามคำชักชวนของผู้ชักชวน เพราะเกิดการเห็นด้วยจากการถกเถียง กัน หรือจากอิทธิพลของบุคลิกภาพของผู้ชักชวน หรือเพื่อผลประโยชน์ที่จะพึงมีพึงได้บาง อย่างจากการปฏิบัติตามคำชักชวนนั้น อย่างไรก็ตาม ในการชักชวนอาจมีอำนาจเชิงข่มขู่บาง ประการซ่อนเร้นอยู่ก็ได้ ดังเช่น โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbs) นักปรัชญาชาวอังกฤษ ซึ่งมีชีวิตอยู่ในศตวรรษที่สิบเจ็ดได้กล่าวว่า แท้ที่จริงการป้องกันการก่อความวุ่นวาย คือที่มาของ การปกครองทั้งปวง เขากล่าวว่า มนุษย์นั้นมีความละโมภ ชีวิตมนุษย์บอกระบบสังคมก็จะเต็ม ไปด้วยความเลวร้าย โหดเหี้ยม ยากจน และอายุสั้น ดังนั้น ผู้นำจึงชักชวนให้ผู้คนตามแล กเปลี่ยนอธิปไตยของตน (ความเสรีที่จะทำอะไรก็ได้ตามที่ตนปรารถนา) กับการคุ้มครอง ป้องกัน อำนาจที่เกิดขึ้นในรูปแบบของการชักชวนนี้จึงเกิดขึ้นจากการร่วมมือ ซึ่งเกิดขึ้นจาก การชักชวน การสร้างความสัมพันธ์ และภาวะผู้นำ

อำนาจบังคับกับอำนาจที่ชอบธรรม

ในการพิจารณาอิทธิพลที่เป็นศักยภาพของอำนาจบังคับและอำนาจที่มีความ ชอบธรรมนั้น เราจำสัจพจน์ง่าย ๆ บทหนึ่งว่า “บุคคลมีแนวโน้มที่จะทำสิ่งหนึ่งหากเขาคาดว่า ถ้าทำแล้วเขาจะได้ประโยชน์และบุคคลมีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงสิ่งที่เขาคาดว่าถ้าทำแล้วจะทำให้ เขาเสียประโยชน์” แล้วลองนำสัจพจน์ดังกล่าวไปเป็นฐานในการพิจารณาสภาพบังคับและ ความชอบธรรมของอำนาจ (2538 : 465 - 467)

ภาพที่ 1 แสดงการได้ประโยชน์และการเสียประโยชน์ของบุคคล

สมมติว่าเส้นตรงในภาพที่ 1 แทนผลประโยชน์ (นักสังคมศาสตร์มักเรียกว่า ค่านิยม หมายถึงมีค่าขึ้นจากความนิยมของคน) ซึ่ง ก. เห็นว่าสำคัญ อาจได้แก่ เกียรติยศ ความมั่นคง ศักดิ์ศรี ชื่อเสียง สุขภาพ ฯลฯ หากตำแหน่งของ ก. เคลื่อนไปทางขวามือ ก. จะดีขึ้น เขาจะได้ผลประโยชน์ที่พึงปรารถนาสมมติว่าค่านิยมนี้เป็นเงิน หากตำแหน่งของ ก. เคลื่อนไปทางซ้าย ก. จะเสียเงิน 1,000, 2,000, 3,000, 4,000 บาทตามลำดับ แต่ถ้า ก. เครื่องตำแหน่งไปทางขวา ก. จะได้เงิน 1,000, 2,000, 3,000, 4,000 บาทตามลำดับ โดยปกติแล้วหากไม่มีอิทธิพลของ ข. เข้ามาเกี่ยวข้อง ตำแหน่งของ ก. จะอยู่ที่ 0 คือ ไม่ได้ไม่เสีย โดยอยู่ที่จุดศูนย์กลางของเส้นผลประโยชน์

หากพิจารณาตามแนวคิดข้างต้น สิ่งที่เราเรียกว่า “อิทธิพล” นั้น จะหมายถึงศักยภาพที่เกิดขึ้นตามเส้นผลประโยชน์นี้ทั้งหมด การมีอิทธิพลมาก - น้อย หมายถึงการเคลื่อนที่ของตำแหน่งไปในทิศทางต่าง ๆ ของเส้นนี้ไปในทางบวกหรือลบ แล้วแต่กรณี และหากมีค่านิยมหลายอย่างก็อาจผสมผสานบวกกลับกัน

สำหรับคำว่า “อำนาจ” นั้นเป็นสมรรถภาพในการควบคุมชนิดหนึ่งที่มีผลทำให้เกิดความ “สูญเสีย” หากไม่ปฏิบัติตาม กล่าวคือ หาก ข. เผชิญหน้ากับ ก. และพยายามเปลี่ยนตำแหน่งของ ก. จาก 0 ไปสู่ -4 หาก ก. ทำตามที่ ข. ปรารถนา ก็กล่าวได้ว่า ข. มีอิทธิพลเหนือ ก. และ ก. เกิดการสูญเสียผลประโยชน์ไปสี่หน่วย

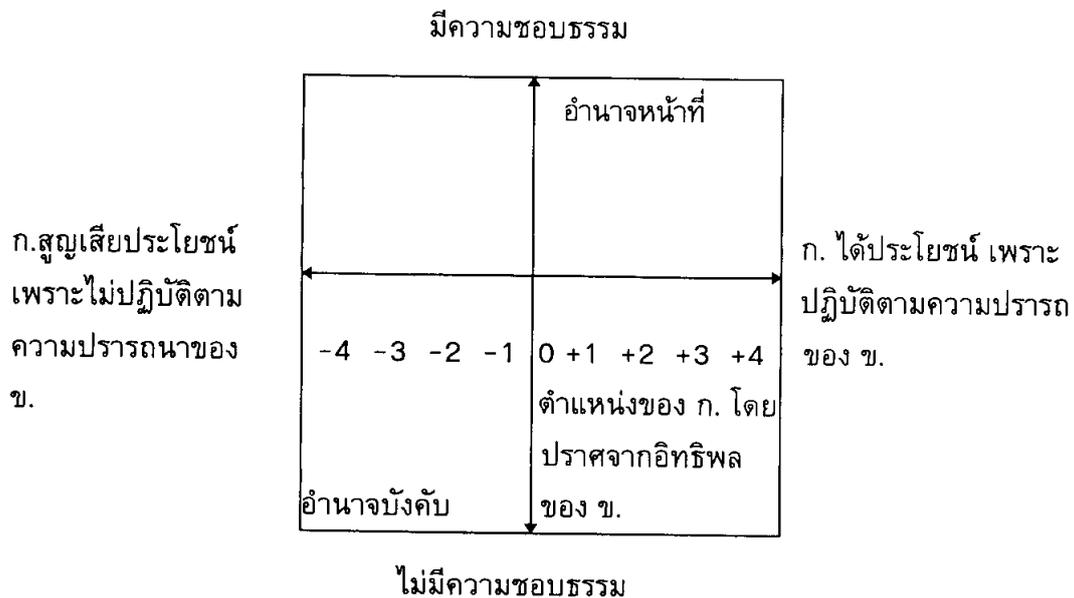
คำว่า “สูญเสีย” ซึ่งหมายถึงการพลัดพราก หรือขาดไปของสรรพสิ่งที่บุคคลปรารถนาหรือกำหนดคุณค่าว่าสำคัญ ซึ่งอาจจะเป็นประสบการณ์ วัฒนธรรมหรือการสูญเสียอวัยวะทางร่างกายก็ได้ ฉะนั้น การถูกกักขัง จองจำ หรือถูกประหารชีวิต ต่างก็ถือว่าเป็นการสูญเสียของบุคคล การสูญเสียนั้น หากบุคคลผู้สูญเสียมีความเห็นว่าตัวการที่ทำให้เกิดการพลัดพรากหรือสูญเสียมีสิทธิที่จะกระทำเช่นนั้น เราเรียกอำนาจนั้นว่าเป็นอำนาจที่ชอบธรรม (Legitimate) การใช้อำนาจบางครั้งเกี่ยวข้องกับการสูญเสียเพียงสถานเดียวเท่านั้น สมมติว่า ข. ยื่นเงื่อนไขให้ ก. ว่า “เอาเงินมาไม่เงินแก่ก็เป็นศพ” ทั้งสองกรณีต่างเป็นการสูญเสียอย่างมากสำหรับ ก. ในกรณีนี้ หาก ก. ไม่มีทางเลือกอื่นอีก นอกจากยอมตาย (ตำแหน่ง -4) หรือไม่ก็ยอมจ่ายเงิน (ตำแหน่ง -3) กรณีเช่นนี้ ก. รู้สึกว่าตนเองถูก “บังคับ” ฉะนั้น “การบังคับ” จึงเป็นรูปหนึ่งของการใช้อำนาจ ซึ่งทางเลือกเป็นทางแห่งการสูญเสียหรือพลัดพรากทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียน้อย เช่น เสียเงิน หรือสูญเสียมาก เช่น การสูญเสียชีวิต เป็นต้น

ปัญหาที่น่าสนใจก็คือ หากรัฐบาล (ข.) กำหนดให้ประชาชน (ก.) ต้องเสียภาษีเงินได้ไม่เช่นนั้นจะมีโทษถึงจำคุก ในกรณีนี้ ก. จะสูญเสียเงิน (ในกรณีที่เสียภาษี) หรือ

สูญเสียอิสรภาพ (ในกรณีไม่เสียภาษี) เราจึงเลือกเอาการสูญเสียน้อย คือ ยินยอมเสียภาษี คำถามมีว่า จะเรียกว่า ก. ถูกบังคับหรือไม่

ในกรณีข้างต้นนี้ หาก ก. รู้สึกว่า ข. (รัฐบาล) มีสิทธิอันสมบูรณ์ที่จะได้ (ภาษี) และตัวเขาก็มีพันธกรณีที่ว่าจะยอมรับภาระผูกพันอันนั้น อิทธิพลหรืออำนาจชนิดนี้เราเรียกว่า อำนาจอันชอบธรรมหรืออำนาจหน้าที่ ในทางตรงกันข้าม หาก ก. เห็นว่า ข. ไม่มีสิทธิที่จะเรียกร้องให้ตนปฏิบัติตาม รู้สึกว่าตนไม่มีภาระผูกพันต่อสิทธิดังกล่าวนั้น หรือรู้สึกว่าตนมีสิทธิที่จะต่อต้านอิทธิพลหรืออำนาจดังกล่าวนี้เราเรียกว่าอำนาจที่ไร้ความชอบธรรม (Illegitimate)

อิทธิพลหรืออำนาจต่าง ๆ อาจมีทั้งอำนาจที่ชอบธรรมและอำนาจที่ไร้ความชอบธรรม ในขณะที่อำนาจหน้าที่ที่มีความชอบธรรม ให้ผลประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ แต่การบังคับกลับเป็นอำนาจที่ไร้ความชอบธรรม และให้ความสูญเสียแก่ผู้ปฏิบัติตามอำนาจนั้น โดยนัยนี้ นักปรัชญาทางการเมืองจึงนับเนื่องการบังคับว่าเป็นความเลวร้าย หากหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็ต้องทำให้มีอยู่น้อยที่สุด ฉะนั้นหากการปกครองเป็นการใช้อำนาจแล้วไซร์ก็พึงทำให้เป็นการปกครองที่มีการบังคับน้อยที่สุด โดยดำเนินการให้มีความชอบธรรมสูงสุด

ภาพที่ 2 แสดงลักษณะของอำนาจหน้าที่กับอำนาจบังคับ

การใช้อำนาจทางการเมือง

Hans Morgenthau เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนจะวิ่งเข้าหาอำนาจ หรือแสวงหาอำนาจ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของมนุษย์มีความต้องการเสรีภาพความมั่นคง ความสำเร็จ และอำนาจ กล่าวคือ อำนาจเป็น “วิธีทาง” (Mean) ที่มนุษย์ทุกคนต่างก็แสวงหาเพื่อที่จะนำเอาอำนาจนั้นไปแสวงหาเสรีภาพ ความมั่นคง ความสำเร็จตลอดจนผลประโยชน์ต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน อำนาจก็เป็น “จุดมุ่งหมาย” (End) ที่มนุษย์ต้องการจะมีมันไว้ครอบครองอีกด้วย Morgenthau อธิบายว่า “อำนาจ” และอำนาจการเมือง นั้น มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ทางจิตวิทยาระหว่างผู้ที่มีอำนาจกับผู้ได้รับอิทธิพลจากผู้มีอำนาจ ผู้ที่มีอำนาจและผู้ที่มีอำนาจการเมืองจะมีอิทธิพลเหนือภาวะจิตใจ และพฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ ซึ่ง “อิทธิพล” ในที่นี้จะมีความหมายอยู่ในการใช้คำสั่ง การข่มขู่ การใช้เหตุผล ฯลฯ Morgenthau ได้อธิบายความหมายของ “การเมือง” ว่าเป็น “การต่อสู้เพื่ออำนาจ” ลักษณะธรรมชาติของการเมืองมักจะมี ความรุนแรงแฝงอยู่ในตัว เพราะมนุษย์ผู้เล่นการเมืองต่างก็ต้องการมีอำนาจด้วยกันทั้งนั้น และเมื่อมีอำนาจแล้วมนุษย์ก็มักจะใช้หรือแสดงอำนาจที่ตนมีอยู่นั้นกับบุคคลอื่นเพื่อประโยชน์ของตนเอง (สกิจ, 2523 : 29)

การเมือง เป็นเรื่องของ การต่อสู้แข่งขันชนิดหนึ่ง อาจจะเพื่อประโยชน์ เพื่ออำนาจ เพื่ออุดมการณ์ อย่างหนึ่งอย่างใด หรือหลายอย่างพร้อมกันไป

วิธีการการเมืองมีลักษณะที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1. เป็นกระบวนการที่ต้องตัดสินใจเลือก ได้แก่การเลือกกำหนดเป้าหมาย นโยบาย เลือกระดับความสำคัญและความเร่งด่วนเพื่อกำหนดนโยบาย เลือกวิถีทางที่จะดำเนินนโยบาย และเลือกพรรคเลือกพวกสนับสนุน

2. เป็นกระบวนการของการขั้วต่อสู้อยู่ ประกอบด้วย การดำเนินการและการตอบโต้เพื่อแก้ไขหรือต่อสู้ระหว่างฝ่ายที่มีประโยชน์ขัดกัน ที่ต้องการจะมีอำนาจ หรือที่จะให้มีการปฏิบัติการตามอุดมการณ์ที่ตนเชื่อถือ (อรุณล 2522 : 9- 10)

การตัดสินใจที่ทำความพอใจให้แก่คนทุกคนในระบบการเมืองหนึ่ง ๆ นั้นมีอยู่น้อยมากอีกทั้งคาดการณ์ล่วงหน้าว่าจะเกิดผลอะไรขึ้นบ้างได้ยากมากเช่นเดียวกัน นักการเมืองมีความจำเป็นที่จะต้องทำให้ผู้ไม่เห็นด้วย หรือผู้ไม่ปฏิบัติตามมติการตัดสินใจนั้นยอมรับให้มากที่สุด การพยายามใช้อิทธิพลให้ผู้อื่นทำในสิ่งที่ตนอยากให้ทำนี่คือ การใช้อำนาจ ดังนั้น จึงมีผู้กล่าวกันอยู่เสมอว่า “อำนาจคือหัวใจของการเมือง” (พรศักดิ์, 2537 : 469-471)

เราได้ให้ความหมายของอำนาจอย่างกว้าง ๆ แล้วว่า อำนาจเป็นสมรรถภาพ ในความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นสมรรถนะของบุคคลหรือของกลุ่มบุคคล ที่จะทำให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นทำตามที่ตน (ผู้ครองอำนาจ) ต้องการ การใช้อำนาจของผู้ครองอำนาจมุ่งที่

จะให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลปฏิบัติตาม การใช้อำนาจของผู้นำจึงเป็นการสนองตอบความต้องการในแง่ทำตนให้เป็นที่นิยมนับถือ (Self Esteem) และความต้องการที่จะทำในสิ่งที่ตนปรารถนา (Self Actualization) อำนาจในลักษณะดังกล่าวเป็นโมคทรัพย์ส่วนตัว ดังนั้น ในวงการเมืองอาชีพจึงมีการทำตนให้มีความน่านิยมชมชื่นกว่าคนอื่น ๆ เปรียบเสมือนการพยายามทำให้มีโมคทรัพย์มากยิ่งขึ้นกว่าคนอื่น ๆ

หากพิจารณา

ให้รางวัลและการลงโทษที่ผู้ครองอำนาจใช้เพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม และหากไม่มีใครปฏิบัติตามใครแล้ว ก็จะทำให้ปราศจากเสียซึ่งผู้นำและผู้ตาม ฉะนั้นแนวคิดเรื่องผู้นำ-ผู้ตาม (Leader-follower) จึงอิงอยู่กับแนวคิดเรื่องอำนาจด้วยเช่นกัน คาร์ล ฟรีดริช นักรัฐศาสตร์ผู้หนึ่งกล่าวว่า “อำนาจ” คือ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลซึ่งแสดงพฤติกรรมการทำตามให้เห็นได้อย่างชัดเจน” แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจถือว่าการกระทำของผู้ตามตอบสนองต่อความต้องการของผู้ครองอำนาจ โดยที่การกระทำไม่ใช่ความปรารถนาของตนเองในเบื้องต้น แต่มาเห็นชอบที่จะทำตามในภายหลัง (2537 : 469)

การใช้อำนาจบังคับในรูปของการใช้กำลัง เป็นเครื่องชี้ถึงสภาพที่ประชาชนในระบบการเมืองไม่มีความสอดคล้องต้องกันในเป้าหมาย (หรือแนวทาง) ที่เป็นพื้นฐาน (Basis Consensus) นักการเมืองที่ใช้กำลังบังคับเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามนั้น เป็นการใช้อำนาจอย่างเต็มกำลังที่ตนมีอยู่ ซึ่งอาจจะเกิดผลได้ทั้งทางที่เขาปรารถนาหรือในทางตรงกันข้ามก็ได้ (ยอมสยบหรือปฏิวัติ) ในฐานะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ในท้ายที่สุดแล้ว อำนาจก็จะอยู่ที่การที่ผู้ตามกระทำต่อผู้นำ

อย่างไรก็ตาม นอกจากจะมองในรูปแบบเชิงบวก คือการปฏิบัติตามแล้ว การไม่ปฏิบัติตามของผู้ตามหรือของมวลชนก็อาจเป็นอำนาจได้เช่นเดียวกัน อำนาจดังกล่าวเรียกกันว่า “อำนาจของเสียงข้างมากที่เงียบเชียบ” (Silent Majority)

การใช้อำนาจบังคับนั้น นอกจากจะแสดงถึงการใช้อำนาจอย่างเต็มกำลังของผู้ครองอำนาจแล้วยังแสดงถึงการที่ผู้ตามไม่ปรารถนาที่จะปฏิบัติตามความปรารถนาของผู้ผู้นำที่ครองอำนาจในตำแหน่ง ดังนั้นการวิเคราะห์เกี่ยวกับอำนาจในการศึกษารัฐศาสตร์ส่วนหนึ่งจึงมักมุ่งไปที่ “อิทธิพล” การชักชวนและแนวคิดอื่นที่ใกล้เคียงกัน เช่น ลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของผู้นำ และความสามารถในภาวะผู้นำ (Leadership Ability) เป็นต้น ซึ่งแท้ที่จริงไม่ใช่อำนาจโดยตรงหากเป็นวิธีการของการใช้อำนาจ

ในการใช้อำนาจนั้น ผู้ใช้อำนาจจะมุ่งถึงประสิทธิผลสูงสุดของการปฏิบัติตาม กล่าวคือเป็นการทำให้เกิดอิทธิพลโดยใช้ “การลงทุนลงแรง” (Cost) น้อยที่สุด อำนาจที่มีความชอบธรรม (Legitimacy) สูงจะเป็นอำนาจที่ใช้การลงทุนลงแรงน้อยที่สุด เราเรียกอำนาจ

ดังกล่าวนี้ว่า “อำนาจหน้าที่” ตรงกันข้ามกับ “การบังคับ” (Coercion) ซึ่งเป็นอำนาจที่ใช้ การลงทุนลงแรงมากที่สุด ดังนั้น ในการใช้อำนาจทางการเมืองจึงมุ่งที่จะสร้างความชอบธรรม ให้มีมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ นักการเมืองจะต้องพยายามทำอำนาจ (Power) ให้เป็นอำนาจหน้าที่ (Authority) ให้มากที่สุด (2537 : 470)

การทำอำนาจให้เป็นอำนาจหน้าที่นั้นอาจทำได้ 4 ทาง คือ

1. ทำให้เป็นขนบประเพณี (Tradition) คือให้มีการปฏิบัติตามจนกลายเป็น ความเคยชิน เช่น อำนาจของพระสงฆ์ อำนาจของผู้สูงอายุ เป็นต้น
2. ทำให้เป็นกฎหมาย (Legal) กฎหมายมีความชอบธรรมเพราะเป็นวิถี ปฏิบัติที่คนในระบบยอมรับ

3. ทำให้มีลักษณะชอบด้วยเหตุผล (Rationality) เช่น เหตุผลตามหลัก วิชาชีพ จะทำให้คนยอมรับอำนาจของวิชาชีพต่าง ๆ เหล่านั้น เป็นต้น และ 4 การโน้มน้าว โดยใช้บุคลิกลักษณะพิเศษบุคคล (Charisma) เช่น บุคลิกลักษณะพิเศษของฮิตเลอร์ เหมา เจ๋อตุง มหาตมะ คานธี เป็นต้น ลักษณะสำคัญของความแตกต่างระหว่างอำนาจกับอำนาจ หน้าที่นั้น คือ ขณะที่อำนาจมีลักษณะที่เป็นส่วนบุคคลค่อนข้างมาก อำนาจหน้าที่มีลักษณะ เป็นทางการหรือมีลักษณะทางกฎหมายกล่าวคือ อำนาจหน้าที่เป็นอำนาจที่กำหนดไว้กับ ตำแหน่ง และการกำหนดเช่นนั้นเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในหมู่ประชาชน ตัวอย่างเช่นรัฐธรรมนูญ ได้ให้อำนาจทางการบริหารแก่นายกรัฐมนตรี โดยอำนาจหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ นายกรัฐมนตรี จะมีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินโดยต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎรในหน้าที่ของตน และ ต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎรในนโยบายที่ให้ไว้ โดยรัฐธรรมนูญให้อำนาจนายกรัฐมนตรี ดังกล่าวนั้น ประชาชนก็จะยอมรับโดยความสมัครใจ การใช้อำนาจดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นต้อง บังคับด้วยกำลังอำนาจแต่อย่างใด (253 : 470-471)

องค์ประกอบสำคัญของอำนาจหน้าที่ที่นำพิจารณามีอยู่ 2 ประการ คือ ตำแหน่ง (Position) และบทบาท (Role) ของบุคคลใช้อำนาจหน้าที่นั้น คำว่า “บทบาท” หมายถึงแบบแผนของความคาดหวังเกี่ยวกับพฤติกรรมซึ่งสมาชิกในสังคมมีต่อตำแหน่งใน สถาบันหนึ่ง (เช่น ความคาดหวังของประชาชนว่าเป็นสิ่งที่ผู้ว่าราชการจังหวัดพึงกระทำ) ใน ระบบข้าราชการพลเรือนไทย (สถาบัน) คือบทบาทต่อกันและกันที่กำหนดขึ้นเพื่อจัดระเบียบ และประสานพฤติกรรมของบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ได้ ใน สถาบันนี้เองที่มีตำแหน่งต่าง ๆ สังกัดอยู่ อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากอำนาจที่กำหนดไว้ใน ตำแหน่งเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ได้แล้ว บุคคลอาจมีอำนาจขึ้นได้ด้วยตนเอง จากลักษณะเฉพาะ พิเศษ และความสามารถในภาวะผู้นำของบุคคลเองก็ได้ นั่นคือ ผู้ว่าราชการจังหวัดคนหนึ่ง

อาจมีอำนาจมากน้อยกว่าผู้ว่าราชการจังหวัดอีกคนหนึ่งได้ แม้จะมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกันก็ตาม (2537 : 471)

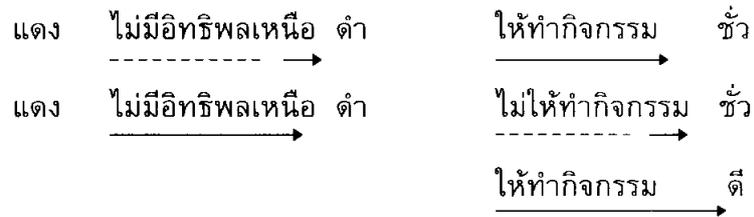
แนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องอำนาจยังถูกวิจารณ์ว่ามีจุดอ่อน และเป็นปัญหาอยู่มากในการนำไปใช้วิเคราะห์ศึกษาการเมือง จุดอ่อนประการแรกคือ ความยากลำบากในการศึกษาเปรียบเทียบว่าใครคือผู้มีอำนาจมากกว่ากัน ทั้งนี้เพราะอำนาจนั้นไม่ได้มีลักษณะที่สามารถวัดได้ในเชิงปริมาณเหมือนเรื่องของแรง (Force) ในทางฟิสิกส์ จุดอ่อนประการที่สองนั้น เป็นปัญหาเกี่ยวกับนิยามของคำว่า “อำนาจ” ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับความหมายของคำว่า “อิทธิพล” ปัญหานี้ทำให้ลำบากในการทำความเข้าใจว่าอำนาจและอิทธิพลนั้นแตกต่างกันอย่างไร หรือผู้ที่มีอำนาจกับผู้ที่มีอิทธิพลนั้นแตกต่างกันอย่างไร

หลักการวัดอำนาจ

Robert Dahl นักรัฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งมีความเห็นว่าการศึกษาเรื่องอำนาจนั้นไม่สามารถ วัด ชั่ง ตวง กันได้เหมือนกับศาสตร์ทางฟิสิกส์ก็จริงอยู่ แต่นักรัฐศาสตร์ก็ไม่ได้ถึงกับไม่สามารถวัดความสามารถมากน้อยของอำนาจได้เอาเสียเลย Dahl กล่าวว่า “อำนาจ” นั้น หมายถึง “ความสามารถของนาย A ที่จะทำให้นาย B กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่นาย A ต้องการ โดยไม่คำนึงว่า นาย B มีความต้องการที่จะกระทำสิ่งนั้นมาก่อนหรือไม่” ดังนั้น อำนาจจึงเป็นเรื่องของสัมพันธภาพระหว่างมนุษย์ (สுகิจ, 2523 : 31) Dahl ได้ให้ความสนใจในการวัดอำนาจในแง่มุมต่าง ๆ เขาเสนอแนะว่า หากเราเห็นว่า “อิทธิพล” เป็นลักษณะร่วมของอำนาจประเภทต่าง ๆ เราก้อาจวัดอำนาจในทางการเมืองได้โดยนัยพฤติกรรมของ “อิทธิพล” ทั้งนี้ จำกัดไว้เฉพาะแง่มุมที่เป็นอิทธิพลในความสัมพันธ์ของมนุษย์เท่านั้น โดยจะไม่พิจารณาถึงอิทธิพลของมนุษย์ที่มีต่อสัตว์ สิ่งของ เช่น ต่อสุนัข แมว ฯลฯ หรืออิทธิพลที่อาจจะพึงมีจากอำนาจของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เช่น เทวดา ผีศาจ พระเจ้า หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติอื่นใด (พรศักดิ์, 2537 : 473-475)

อีกประการหนึ่ง อิทธิพลอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ดังกล่าวนี้ต้องเป็นอิทธิพลที่เห็นได้อย่างชัดเจน (Manifest หรือ Explicit) เท่านั้น หากใครไปยืนที่ถนนแล้วประกาศว่า ตัวเขาสามารถบอกให้รถทุกคันชิดซ้ายได้ โดยถือว่าตัวเขามี “อิทธิพล” ทำให้รถชิดซ้ายได้แล้ว แม้จะเป็นจริง คือเขามีอิทธิพลเช่นนั้นจริง แต่คนทั่วไปก็คงคิดว่า เขาเป็นคนบ้าอย่างแน่นอน กรณีดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นอิทธิพลที่ไม่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ถ้าหากมีตำรวจจราจรสั่งให้รถทุกคันชิดซ้าย แล้วรถชิดซ้ายตามทั้งหมดกรณีหลังนี้เป็นกรณีที่เห็นได้โดยชัดเจนว่า ตำรวจจราจรมีอำนาจทำให้เกิดอิทธิพลเหนือคนขับรถ

ลองสมมติกรณีขึ้นพิจารณาอย่างง่าย ๆ ว่า หากมีคนอยู่สองคน คือ แดง กับ ดำ อิทธิพลของแดงที่มีต่อดำ จะดูได้จากการที่แดงสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของดำอย่างไรได้อย่างหนึ่งได้ ความสัมพันธ์เชิงอิทธิพลระหว่างแดง กับ ดำ อาจแสดงได้ดังนี้ (2537 : 473)

กรณีข้างต้น เราจะเห็นว่า “อิทธิพล” คือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่ม หรือสมาคมหรือองค์การ หรือรัฐก็ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งอิทธิพลคือความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำการ (Actors) ในลักษณะที่ผู้กระทำการหนึ่ง ผลักดันผู้กระทำการอีกคนหนึ่ง ให้ทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่โดยปกติแล้วจะไม่ทำ ซึ่งหมายความว่า หากดำกำลังทำอะไรสักอย่างอยู่ (เช่น ตั้งใจจะไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง) และแดงสามารถผลักดันไม่ให้ดำทำอย่างนั้น (ไม่ให้ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเพื่อตัดคะแนน) ก็ถือว่าเข้าข่ายของความหมายนี้ด้วยเช่นกัน เพราะเป็นการกระทำที่ผลักดันให้อีกฝ่ายหนึ่งทำในสิ่งที่โดยปกติแล้วจะไม่กระทำ

การที่ระบุว่า “การทำชั่ว” หรือ “การทำดี” ของดำเป็นอิทธิพลที่เกิดขึ้นจากอำนาจของแดงนั้น ก่อนจางจะเป็นการพิจารณาที่หายาบบไปเล็กน้อย ด้วยเหตุที่ว่า แดงสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของดำได้ ซึ่งก็ถือว่าแดงมีอิทธิพลเหนือดำด้วยเช่นกัน ในกรณีดังกล่าว ถ้าแดงสามารถเพิ่มความโน้มเอียงที่จะนำดำทำกิจกรรม ดี ได้ ทั้ง ๆ ที่ดำก็จะทำอยู่แล้ว แต่อำนาจของแดงนั้นมีอิทธิพลเพิ่มเติมขึ้นมาอีก ก็ถือว่าแดงมีอิทธิพลเหนือดำอยู่ด้วยเช่นกัน ลักษณะของความสัมพันธ์ทางอำนาจดังกล่าว อาจเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้

ภาพที่ 3 อิทธิพลของอำนาจที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนตำแหน่ง

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองหรือทางสังคมนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นโดยลำพังโดด ๆ โดยปราศจากการสอดแทรกของบุคคลอื่น ๆ ในสังคม ดังที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นกล่าวคือในแต่ละระบบการเมืองหรือสังคมจะไม่มีเพียงแดง และดำ เท่านั้น หากแต่จะมีคนอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย กล่าวคือ ในขณะที่แดงพยายามที่จะทำให้ดำทำกิจกรรม “ชั่ว” นั้น ดำอาจอยู่ภายใต้อิทธิพลของเขียว ซึ่งพยายามที่จะทำให้ดำทำกิจกรรม “ดี” ไม่ใช่กิจกรรม “ชั่ว” ในกรณีดังกล่าว หากไม่มีเขียวหรือไม่มีอิทธิพลของเขียว ดำอาจทำกิจกรรม “ชั่ว” ตามที่แดงต้องการ แต่ด้วยอิทธิพลของเขียว ดำจึงไม่ยอมทำกิจกรรม “ชั่ว” นั้น ในกรณีนี้กล่าวได้ว่าแดงมีอิทธิพลต่อดำอยู่ส่วนหนึ่งที่จะให้ดำทำ “ชั่ว” แต่ยังมีน้อยกว่าอิทธิพลของเขียว ที่จะให้ดำทำ “ดี” และจากการที่มีอิทธิพลของบุคคลหลายคนหลายกลุ่มซับซ้อนกันดังกล่าวนี้จึงทำให้แนวคิดเรื่องอำนาจมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น

เราพึงพิจารณาโดยสรุปว่า

1. อำนาจนั้นคือศักยภาพที่ทำให้เกิดอิทธิพลที่เห็นได้อย่างชัดเจนของการกระทำของแดงที่ทำให้ดำเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
2. คำว่าพฤติกรรมในที่นี้มีความหมายรวมไปถึงทัศนคติหรือท่าทีที่จะแสดงออก ความรู้สึก ความเชื่อ รวมตลอดไปจนถึงการแสดงออกที่เห็นได้อย่างชัดเจน
3. คำว่าอิทธิพลในที่นี้หมายถึงอิทธิพลที่จะทำให้บรรลุผล คืออิทธิพลของแดงที่ทำให้ดำเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่แดงต้องการให้พฤติกรรมของดำเปลี่ยนไปเช่นนั้น

ในกรณีที่เราต้องการที่จะกล่าวถึงอิทธิพลที่ชัดเจนของเสียเองที่มีต่อคนกลุ่มหนึ่งในช่วงเวลานึง เราก็อาจวิเคราะห์ได้ในทำนองเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้ว ดังต่อไปนี้ (2537 : 475)

1. เสียเองมีอิทธิพลต่อใครบ้างในกลุ่มนี้ คำตอบทั้งหมดที่ได้เราเรียกว่า “วงเขต” (Domain) ของอำนาจของเสียเอง
2. เสียเองมีอิทธิพลต่อคนกลุ่มนี้ในเรื่องอะไรบ้าง ตัวอย่างเช่น ในเรื่องการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ในการเลือกซื้อยี่ห้อยาสีฟัน ในความเชื่อเกี่ยวกับอภิปรัชญา เสรีภาพ ฯลฯ ประเด็นที่เสียเองมีอิทธิพลต่อคนกลุ่มนี้เรียกว่า “ขอบข่าย” (Scope) ของอำนาจ พึงสังเกตว่า แต่ละคนจะมีอิทธิพลต่อคนอื่นภายในวงเขตหนึ่งและมีอิทธิพลเพียงบางเรื่องบางอย่างหรือหลายอย่างก็ได้ (มีขอบข่ายของอิทธิพล)
3. เสียเองมีอิทธิพลต่อคนกลุ่มนั้นด้วยช่องทางใดเป็นสื่ออาจจะเพราะการใช้เงิน การใช้หนักเลงข่มขู่ การใช้ความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ การใช้นโยบายทางการเมือง ฯลฯ สื่อหรือช่องทางอันเป็นที่มาของอิทธิพลนี้เรียกว่า “ทรัพยากร” (Resources) ในประเด็นนี้พึงสังเกต

ว่า บุคคลจะใช้ทรัพยากรเป็นช่องทางที่จะทำให้มีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นในกรอบของวงเขตและขอบข่ายอิทธิพลของตน

4. อิทธิพลของเสียโง่งที่มีต่อคนกลุ่มนั้นมีความคงเส้นคงวาขนาดไหน ความคงเส้นคงวาในที่นี้หมายถึงความเป็นไปได้ของความสม่ำเสมอที่บุคคลกลุ่มนั้นจะตอบสนองต่ออิทธิพลของเสียโง่ง (ซึ่งแต่ละคนจะมีทัศนภาพต่ออิทธิพลของเสียโง่งในลักษณะที่ไม่ค่อยจะเหมือนกันนัก) ในอันที่จะทำให้เสียโง่งประสบความสำเร็จในการที่จะทำให้เสียโง่งมีอิทธิพลต่อคนกลุ่มนั้นได้

5. อิทธิพลของเสียโง่งที่มีต่อคนกลุ่มนั้นมีความเข้มข้นเพียงใด กล่าวคือ มีคนที่ลึกลับที่จะปฏิบัติตามความต้องการของเสียโง่งหรือไม่ มีคนต่อต้านหรือไม่ หรือปฏิบัติตามความต้องการของเสียโง่งด้วยความเต็มอกเต็มใจ อีกนัยหนึ่ง ความเข้มข้นของอิทธิพลของเสียโง่งที่มีต่อนางดำในขอบเขตหนึ่ง ๆ นั้นบ่งชี้โดย “ค่า” ที่นางดำได้จากการปฏิบัติตามความประสงค์ของเสียโง่ง ยิ่งเสียโง่งทำให้นายดำรู้สึกว่าการทำเช่นนั้นนางดำได้ประโยชน์ (มีค่า) มากเท่าใดอิทธิพลของเสียโง่งที่มีต่อนางดำก็จะยิ่งมีความเข้มข้นเท่านั้น และโดยปกติแล้วประโยชน์ที่ดำได้รับมักจะขึ้นอยู่กับอำนาจของทรัพยากรที่เสียโง่งใส่ลงไปด้วย และนี่เป็นประเด็นสำคัญที่จะพิจารณาในข้อที่ 6

6. เมื่อเสียโง่งใช้ทรัพยากรจำนวนหนึ่ง (การลงทุนลงแรง) เพื่อที่จะมีอิทธิพลต่อคนกลุ่มหนึ่งนั้น ทรัพยากรจำนวนดังกล่าว “ให้ค่า” ของอิทธิพลสักเท่าใด เขาใช้ทรัพยากรแต่เพียงเล็กน้อยเพื่อให้ได้ประโยชน์ (หรือมีค่า) มาก ๆ จะได้หรือไม่ ถ้าได้จะทำอย่างไร คือทำให้ค่าของอิทธิพลนั้นราคาถูกลงได้หรือไม่ โดยปกตินั้น เสียโง่งจะใช้อิทธิพลสูงสุดต่อนางดำ แต่ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ที่เสียโง่งจะได้รับจากการที่มีอิทธิพลเหนือนางดำในกรณีนี้ โดยทั่วไปนั้นเสียโง่งเองต้องพยายามหาทางลดค่าการลงทุนลงแรงของการมีอิทธิพลเหนือนางดำลงให้น้อยที่สุด ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะธรรมดาที่เราพบเห็นกันอยู่ทั่วไป

วิธีการเปรียบเทียบอำนาจ

หลักสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการวัดอำนาจนั้นได้แก่การเปรียบเทียบอิทธิพลของบุคคล โดยทั่วไปการวิเคราะห์มักจะอยู่ในรูปคำถามที่ว่า “นายแดงมีอิทธิพลต่อผู้แทนราษฎรสมพงษ์มากกว่านายดำสักเท่าไร” ในจังหวัดนี้ใครมีอิทธิพลต่อการกำหนดงบประมาณพัฒนาหมู่บ้านมากที่สุด” ฯลฯ โดยสรุปก็คือ เราต้องการที่จะทราบว่า ในกรณีหนึ่ง ๆ ผู้กระทำการ ก. มีอิทธิพลมากกว่าผู้กระทำการ ข. สักเท่าใด หรือผู้กระทำการแต่ละคนมีอิทธิพลเหนือคนอื่น ๆ ในแต่ละกลุ่มหรือไม่

โรเบิร์ต ดาห์ล ซีแนะนำ แม้ว่าการเปรียบเทียบอิทธิพลระหว่างผู้กระทำการแต่ละคนค่อนข้างจะยุ่งยาก แต่ก็มีผลสำคัญในการศึกษาการเมืองอย่างมาก ไม่ว่าจะบอบการเมืองจะเป็นแบบประชาธิปไตยหรือเผด็จการ เราต่างก็อยากรู้ถึงอิทธิพลของผู้นำแต่ละคนที่มีต่อประชาชนในระบอบนั้นอยู่ดี อริสโตเติล เคยแบ่งระบอบการปกครองออกเป็นประเภทที่ปกครองโดยคน ๆ เดียว โดยคนกลุ่มเล็ก ๆ และโดยคนหมู่มาก ก็โดยจัดแบ่งประเภทจากการประเมินจำนวนของอิทธิพลของบุคคลต่อผู้อื่น และเปรียบเทียบอิทธิพลของผู้ปกครองที่มีต่อพลเมือง และหากมีผู้ปกครองหลายคน แต่ละคนจะมีอิทธิพลต่อพลเมืองแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบอิทธิพลระหว่างผู้กระทำการในระบบการเมืองที่ต่างกันนั้น มักจะสร้างความสับสนไม่น้อย สาเหตุสำคัญของความสับสนได้แก่ การวัดอิทธิพลนั้นต้องใช้มาตรการที่ต่างกันและอิทธิพลก็มักจะมียู่ออย่างซ่อนเร้นยิ่งกว่าที่จะเห็นได้อย่างชัดเจน (2537 : 476-477)

วิธีการเปรียบเทียบอิทธิพล 5 แบบ

โรเบิร์ต ดาห์ล ได้เสนอวิธีการวัดจำนวนอิทธิพลที่มีต่อกันไว้ 5 แนวทาง คือ

1. วัดจำนวนการเปลี่ยนแปลงจุดยืน (ตำแหน่ง) ของผู้ได้รับอิทธิพล
2. วัดจำนวนการลงทุนลงแรงของการใช้อิทธิพลเพื่อที่จะให้เกิดการปฏิบัติตาม
3. วัดความคงเส้นคงวาของการปฏิบัติตามหรือความเป็นไปได้ที่จะปฏิบัติตาม
4. วัดจำนวนความแตกต่างในการตอบสนอง
5. วัดจำนวนบุคคลที่ตอบสนองต่ออิทธิพล

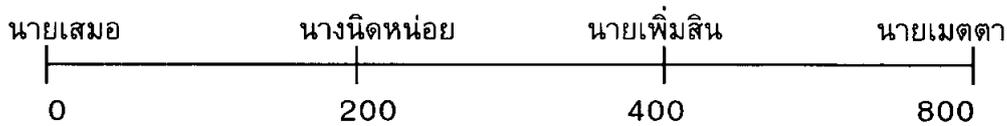
(2537 : 47-483)

1. จำนวนการเปลี่ยนแปลงจุดยืน (ตำแหน่ง) ของผู้ได้รับอิทธิพล เราอาจวัดอำนาจได้จากการเปรียบเทียบจำนวนการเปลี่ยนแปลงจุดยืนของผู้ได้รับอิทธิพล ลองพิจารณาข้อความต่อไปนี้

ในการประชุมคณะกรรมการบริหารบริษัทไทยจำกัด เพื่อพิจารณานโยบายการขึ้นเงินเดือนพนักงานของบริษัท มีข้อเสนอสำคัญสำหรับนโยบายนี้อยู่ 4 ประการ คือ

- 1) ข้อเสนอของนายเสมอ กรรมการบริหารผู้หนึ่ง เห็นว่าจากสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจทุกวันนี้ ไม่ควรขึ้นเงินเดือนแก่พนักงานเลย
- 2) นางนิดหน้อยกรรมการบริหารอีกคนหนึ่ง มีข้อเสนอให้ขึ้นได้ในอัตราปีละ 200 บาท
- 3) นายเพิ่มสิน เสนอให้ขึ้นได้ในอัตราปีละ 400 บาท และ

4) นายเมตตาเสนอให้ขึ้นได้ในอัตราปีละ 800 บาท ข้อเสนอทั้ง 4 ประการ
สรุปตำแหน่งของแต่ละข้อเสนอได้ดังนี้

จากข้อเสนอนโยบายการขึ้นเงินเดือนของคณะกรรมการบริหารของบริษัทข้างต้น
นายมาและนายมี ซึ่งเป็นพนักงานของบริษัท อยากให้กรรมการบริหารยอมรับข้อเสนอของ
นายเมตตา ลองฟังการคุยกันระหว่างนายมา และนายมี ดังนี้

นายมา : ผมพอที่จะผลักดันคุณเสมอให้ยอมรับในอัตรา 400 บาท ของ
คุณเพิ่มสินได้ เพราะผมเคยทำอะไรให้เจ้านายคนนี้นี่มากพอควร แต่ถ้าจะผลักดันให้ลงมติรับ
อัตรา 800 บาทของคุณเมตตานั่น ผมคิดว่าคงผลักดันเขาไม่ไหว

นายมี : ผมก็เหมือนกัน แม้ผมจะมีความดีกับเจ้านายเหล่านี้ แต่ถ้าจะผลักดัน
ให้ยอมรับอัตรา 800 บาทของคุณเมตตา คงจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าจะผลักดันให้คุณเสมอและคุณ
นิดน้อยยอมรับอัตรา 40 บาท แล้ว ผมคิดว่าคงพอที่จะเป็นไปได้

นายมา : ผมประเมินดูว่า เรามีอิทธิพลต่อคุณเสมอพอ ๆ กัน แต่คุณมี
อิทธิพลต่อคุณนิดน้อยมากกว่าผม สำหรับคุณเพิ่มสินนั้นเราทั้งสองคนต่างไม่มีอิทธิพลใด ๆ
แก่เขาเลย

การสนทนาข้างต้นเป็นการประเมินอิทธิพลของผู้กระทำและผู้หนึ่งที่มีต่อคน
อื่นๆ นั่นคือ เราพิจารณา “จำนวน” อิทธิพลจากการที่ผู้กระทำสามารถผลักดันให้คนอื่น ๆ
เปลี่ยนจุดยืนไปเป็นตามที่เขาต้องการได้

อย่างไรก็ตาม เราวัดอำนาจโดยดูจากอิทธิพลของการเปลี่ยน “จุดยืน” ดังกล่าว
นี้ไม่ได้ในทุกกรณี โดยเฉพาะหากเป็นการกระทำทางการเมืองของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งหรือจุด
ยืนที่แตกต่างกัน เราอาจบอกไม่ได้ว่าจุดยืนเดิมของเขาอยู่ที่ไหน หรือไม่ทราบว่าเขาเปลี่ยนจุด
ยืนแตกต่างไปจากเดิมเท่าใด ในทางการเมืองนั้น บางครั้งจะมีการเสนออย่างสุดกู่เพื่อไว้เพื่อ
การต่อรอง นั่นคือ จุดยืนจริงถูกปิดบังไว้ ข้อเสนอที่เสนอขึ้นมานั้นเป็น “จุดยืนหลอก” เพื่อ
ประโยชน์ในการต่อรองทางการเมืองเท่านั้น ในการเจรจาการเมืองระหว่างประเทศหรือในการ
เจรจาชั้นค่าแรงในการบริหารแรงงานของชาตินั้น แต่ละฝ่ายต่างปิดบังจุดยืนจริงของตนไว้ และ
ดำเนินการสนับสนุนการเรียกร้องของตนโดยการข่มขู่ เคลื่อนไหวกำลัง หลอกให้เชื่อประทุ้ง

หรือกระทำการโดยวิธีการอื่น ๆ ซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งก็ต้องนำมาวิจัย สืบสวน ค้นคว้า และเตรียมการต่อต้านการเคลื่อนไหวหรือต่อต้านการปฏิบัติการโดยวิธีการต่าง ๆ

ยิ่งกว่านั้น การที่จะบอกช่วงห่างของการเปลี่ยนแปลงจุดยืนจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งของผู้กระทำการที่ต่างสถานภาพกันนั้นก็มีความยุ่งยากไม่น้อย เช่นในกรณีการเสนอเปลี่ยนอัตราเงินเดือนตามตัวอย่างข้างต้น ถ้าคุณเสนอยอมรับข้อเสนอลดเงินเดือน (จาก 0 ไป 200 บาท) และคุณเพิ่มสินยอมรับข้อเสนอลดเงินเดือนของคุณเมตตาได้ (จาก 400 ไป 800 บาท) ระหว่างอิทธิพลที่มีต่อคุณเสนอและอิทธิพลที่มีต่อคุณเพิ่มสินของใครมีการเปลี่ยนแปลงมากกว่ากัน หากจะเอาจำนวนเงินเป็นเกณฑ์ เราคงกล่าวได้ว่า คุณเพิ่มสินมีการเปลี่ยนแปลงมากกว่า ($800 - 400 = 400$) ในขณะที่คุณเสนอเปลี่ยนแปลงเพียง $200 - 0 = 200$ บาทเท่านั้น แต่ในการดำเนินการผลักดันนั้น การผลักดันคุณเสนอให้ยอมรับอัตรา 200 บาทอาจจะต้องใช้ “อิทธิพล” มากกว่าการผลักดันให้คุณเพิ่มสินยอมรับอัตรา 800 บาทของคุณเมตตาก็ได้ นั่นคือ นอกเหนือจากการวัด “จำนวน” จุดยืนที่เปลี่ยนแปลงไปจากการใช้อิทธิพลดังกล่าวมาแล้ว เราอาจวัดอำนาจได้จากการพิจารณาเปรียบเทียบ “จำนวนการลงทุนลงแรง” ของอิทธิพลที่ใช้ไปเพื่อให้ผู้ได้รับอิทธิพลปฏิบัติตามอีกด้วย

2. วัดจำนวนการลงทุนลงแรงของการใช้อิทธิพลเพื่อที่จะให้เกิดการปฏิบัติตาม เราอาจวัดอำนาจอีกแบบหนึ่งจากการพิจารณาที่ “จำนวน” ของอิทธิพลที่ใช้ไปในการทำให้ผู้ได้รับอิทธิพลปฏิบัติตามความต้องการของผู้ใช้อิทธิพลนั้น นั่นคือ การวัดระดับความเข้มข้นของอิทธิพลที่ต้องใช้ไปจนเป็นผลให้เกิดการปฏิบัติตาม เนื่องจากเราไม่ทราบเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของจุดยืน ฉะนั้นวิธีที่จะทราบได้ถึงความเข้มข้นของอิทธิพลที่ใช้ไปจึงต้องใช้วิธีการเปรียบเทียบการใช้อิทธิพลของสองกรณีขึ้นไป ซึ่งอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งเป็นค่า “ความเข้มสัมพัทธ์ (Relative Strength)” ดังตัวอย่างกรณีการใช้อิทธิพลในการผลักดันข้อเสนอการปรับอัตราเงินเดือนข้างต้น การวัดค่าความเข้มสัมพัทธ์ของอิทธิพลหมายถึง อิทธิพลที่จะ使你เสนอยอมรับจุดต่อไป (อัตรา 200 บาท) กับอิทธิพลที่จะ使你เพิ่มสินยอมรับจุดต่อไป (คืออัตรา 800 บาท) นั้น กรณีใดต้องใช้อิทธิพลมากกว่า การเปรียบเทียบที่จำนวนการลงทุนลงแรงของการใช้อิทธิพลเช่นนี้ทำให้เราทราบถึง “จำนวน” อำนาจที่ผู้ใช้อิทธิพลมีได้โดยไม่ต้องพะวงถึงจุดเริ่มต้นของจุดยืนของแต่ละคน

ในการวัดอำนาจที่ผู้บัญชาการทหารสูงสุดประเทศสารชัณฑ์ใช้อิทธิพล ไม่ให้พลตรี ก. ซึ่งเป็นหัวหน้าพรรคการเมือง เสนอขอแก้ไขรัฐธรรมนูญให้ข้าราชการประจำเป็นรัฐมนตรีได้สำเร็จมากกว่ากรณีที่ใช้อิทธิพลยับยั้งไม่ให้หัวหน้าพรรค ข. ไม่ให้เสนอขอแก้ไขญัตติเดียวกัน

ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ถือว่าผู้บัญชาการทหารสูงสุดเมืองสารขันธ์มีอิทธิพลต่อพลตรี ก. มากกว่าหัวหน้าพรรคการเมือง ข. โดยไม่ต้องพะวงถึงจุดยืนในการแก้ไขรัฐธรรมนูญของหัวหน้าพรรคแต่ละคน

ตัวอย่างข้างต้นนั้นแสดงให้เห็นความเป็นจริงอย่างหนึ่งว่า การเปลี่ยนแปลงจุดยืนของคนสองคนไปเท่ากันนั้น อาจจะต้องใช้จำนวนของอิทธิพลต่างกัน การที่คน ๆ หนึ่งทำตามความต้องการของอีกบุคคลหนึ่งนั้น จะใช้จำนวนการลงทุนลงแรงของอิทธิพลที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และค่านิยมของบุคคลเหล่านั้นเป็นสำคัญ

ตัวอย่างของความแตกต่างดังกล่าว อาจพิจารณาได้จากกรณีการนัดหยุดงานสมาชิกของสหภาพแรงงานบางกลุ่มมีค่านิยมที่อยากจะหลีกเลี่ยง แต่สมาชิกอีกกลุ่มหนึ่งมีแนวโน้มที่อยากจะหยุดงานมากกว่า ในการที่จะดำเนินการนัดหยุดงาน ผู้นำสหภาพต้อง “ออกแรง” ชักจูงให้มีการนัดหยุดงานในกรณีของกลุ่มที่หนึ่งมากกว่ากรณีของกลุ่มที่สอง หรือผู้นำกลุ่มแรงงานเองมีอิทธิพลพอที่จะผลักดันให้กลุ่มที่สองหยุดงาน แต่อาจไม่เพียงพอสำหรับกลุ่มที่หนึ่งเป็นต้น ในลักษณะเดียวกันการชักชวนพลเมืองผู้ไม่ฝักใฝ่การเมืองให้ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งจะต้องใช้อิทธิพลมากกว่าการชักชวนผู้ฝักใฝ่ทางการเมือง

ในเชิงปฏิบัติการนั้นเราอาจวัดจำนวนการลงทุนแรงเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามสำหรับบางกรณีไม่ได้เลย ทั้งนี้เพราะเราไม่ทราบค่านิยมหรือจุดยืนเชิงจิตวิทยาที่แท้จริงของแต่ละคนได้ ส่วนมากก็มักจะเพียงเดาหรือประมาณการว่าแต่ละคนมีจุดยืนอยู่ ณ ที่ใด ใช้จำนวนการลงทุนแรงสำหรับบางกรณีนี้มากน้อยเท่าใด สำหรับในกรณีที่เราสามารถบอกค่านิยมของบุคคลได้อย่างชัดเจน การวัดอำนาจโดยวิธีนี้สามารถกระทำได้อย่างดี

3. วัดความคงเส้นคงวาของการปฏิบัติตามหรือความเป็นไปได้ที่จะปฏิบัติตาม ปัญหาอย่างหนึ่งของการวัดอิทธิพล ได้แก่ ความคงเส้นคงวาของการวัด ในบางครั้งกรณีที่เราเห็นว่ามีอิทธิพลสูงสุดอาจไม่มีอิทธิพลเลยก็ได้ ยกตัวอย่างเช่น กรณีการขับรถซัดซ้ายของถนนนั้นเป็นการกระทำตามกฎหมายของไทยเป็นกรณี “บังคับ” การปฏิบัติดังกล่าวนั้นไม่ใช่อิทธิพลของใครเลย แต่เป็นอิทธิพลบังคับของกฎหมาย แน่แน่นอนว่า อาจจะมีบางคนละเมิดหลักปฏิบัติดังกล่าวนี้แต่ก็มีจำนวนน้อยมาก เช่น 1 ใน 100 เป็นต้น ในทำนองเดียวกัน ตามบางจุดที่ห้ามเลี้ยวกลับรถ หากตำรวจไม่อยู่ในบริเวณนั้น อาจจะมีคนละเมิดกฎจราจรโดยการกลับรถตรงนั้น 1 ใน 10 แต่ในกรณีที่มีตำรวจอยู่ก็ไม่มีใครกล้าละเมิดกฎจราจรเลย เป็นต้น

จากกรณีของอิทธิพลดังกล่าวข้างต้นทำให้น่าคิดว่า เราอาจวัดอิทธิพลได้จาก “ขนาด” ของความแตกต่างในการปฏิบัติตามหรือความน่าจะเป็นของการปฏิบัติตามมาตรฐานบังคับหรือมาตรฐานนำพึงกระทำ หาก ส.ส. ฝ่ายรัฐบาล 159 คนจาก 160 คน ลงคะแนนเสียงคัดค้านการแก้ไขรัฐธรรมนูญตามข้อเสนอของพรรคฝ่ายค้าน (ซึ่งที่จริงน่าจะค้านทั้ง 159 คน)

เราก็สรุปได้ว่า รัฐบาลมีอิทธิพลอย่างมากต่อ ส.ส. สังกัดฝ่ายรัฐบาล แต่สิ่งที่เราต้องรู้อีกก็คือ ส.ส. แต่ละคนจะลงคะแนนเสียงคัดค้านกรณีนั้นหรือไม่ แม้ว่าพรรคฝ่ายค้านจะเสนอญัตตินั้นหรือไม่ก็ตาม

ในกรณีของ ส.ส.บุญหลายนั้น “สมาคมนักกฤษฎีกาของปวงชน” มีอิทธิพลต่อเขามาก “สมาคมนิติศาสตร์แห่งประเทศไทย” มีอิทธิพลต่อตัวเขาเองลงมา และ “สมาคมนักธุรกิจแห่งประเทศไทย” ไม่มีอิทธิพลต่อตัวเขาเลย อย่างไรก็ตาม เขาไม่ได้ลงคะแนนเสียงตามที่สมาคมนักกฤษฎีกาของปวงชนต้องการเสมอไป จากการสอบถามพบว่า เขาลงคะแนนเสียงให้ 9 ใน 10 ญัตติที่สมาคมนักกฤษฎีกาของปวงชนสนับสนุนอยู่ และ 1 ใน 2 ของญัตติที่สมาคมนิติศาสตร์แห่งประเทศไทยสนับสนุน

จากตัวอย่างข้างต้นเราอาจวัดอำนาจได้จากการพิจารณาจำนวนความแตกต่างของความน่าจะเป็นปฏิบัติตามได้ อย่างไรก็ตาม ในการวัดด้วยมาตรการดังกล่าวนี้ มักจะประสบความยุ่งยากอยู่หลายประการ เป็นต้นว่า ประการแรก เราไม่สามารถทราบถึงความน่าจะเป็นปฏิบัติตามของบุคคลในแต่ละกรณีได้อย่างแท้จริงจะพอทราบได้ก็โดยการคาดคะเนความน่าจะเป็น เช่น การสรุปจากการสุ่ม เป็นต้น ซึ่งมักจะมีผลผิดพลาดอยู่เสมอ เพราะการตัดสินใจทางการเมืองไม่ใช่สิ่งที่ต้องทำอย่างสุ่มเสี่ยง ประการที่สอง เรามักจะประสบความยุ่งยากในการประมาณจุดยืนเบื้องต้นของบุคคลในแต่ละเหตุการณ์ ส.ส. บุญหลายอาจมีจุดยืนเบื้องต้นในกรณีลงคะแนนเสียงญัตติกฎหมายทำแท้งแตกต่างจากจุดยืนเบื้องต้นในกรณีของการลงคะแนนเสียงญัตติการรวมเขตในกฎหมายเลือกตั้ง เป็นต้น และประการสุดท้าย จำนวนความแตกต่างของการปฏิบัติตามจะไม่ชัดเจนจนกว่าเราจะทราบข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนของการเปลี่ยนแปลงจุดยืน และจำนวนโศกฮทัยของการทำให้เกิดการปฏิบัติตามแล้วเท่านั้น

4. วัดจำนวนความแตกต่างในการตอบสนอง ลองพิจารณาข้อความต่อไปนี้

เราอาจกล่าวได้ว่า ผู้นำเสียงข้างมากในสภาเป็นผู้ที่มีอำนาจที่สุดในสภาผู้แทนราษฎรของเราแต่เนื่องจากการทำงานในสภาอยู่ในรูปของกรรมวิธีการฝ่ายต่างๆ ฉะนั้นประธานกรรมวิธีการก็จะเป็นผู้มีอำนาจที่สุดในแต่ละกรณี แต่เนื่องจากประธานกรรมวิธีการใช้อำนาจน้อยกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ มาก ด้วยเหตุนี้ผู้นำเสียงข้างมากในสภาจึงเป็นผู้มีอิทธิพลต่อกรณีต่าง ๆ สูงที่สุดในทางปฏิบัติ

ในมาตรการวัดอำนาจจากอิทธิพลในแง่มุมต่าง ๆ ที่ผ่านมานั้น เราพิจารณาอิทธิพลของบุคคลต่อเรื่อง ๆ หนึ่ง ในลักษณะที่คล้ายกันหรือเท่าเทียมกัน ดังเช่น การพิจารณาการเลื่อนขั้นเงินเดือนของคณะกรรมการบริหาร เป็นต้น ซึ่งแต่ละคนต่างมีหน้าที่และบทบาทของกรรมการบริหารและต่างพิจารณาเรื่องการเลื่อนขั้นเงินเดือนเช่นเดียวกัน ปัญหาในอีกแง่มุมหนึ่งก็คือ เราจะเปรียบเทียบอำนาจของบุคคลที่มีหน้าที่ละบทบาทต่างกัน

กับการมีอิทธิพลต่อสิ่งที่แตกต่างกันจะได้หรือไม่ เช่น นายกรัฐมนตรีพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์มีอิทธิพลสูงในด้านนโยบายต่างประเทศยิ่งกว่านายกรัฐมนตรีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์แต่จอมพลสฤษดิ์ มีอิทธิพลต่อนโยบายด้านกิจการภายในประเทศยิ่งกว่าพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นต้น เราจะรวมเอากรณีสองกรณีเข้ามาพิจารณาร่วมกันเป็นวงเขตของอิทธิพลที่มีต่อรัฐสภาของไทยดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะได้อย่างไร

เราสามารถวัดอำนาจจากอิทธิพลในกรณีที่แตกต่างกันดังกล่าวข้างต้นนั้นได้ในบางกรณี แต่ไม่ได้ทั้งหมดในทุกกรณี ด้วยมีปัญหาในการวิเคราะห์ที่อยู่หลายประการ

ประการแรก วงเขตของอิทธิพลที่เราอ้างถึงมักจะคลุมเครือ หรือบางครั้งหาความหมายที่แท้จริงได้ยาก ตัวอย่างเช่น เมื่อเราอ่านพบหรือได้ยินคำว่า “เสียใจมีอิทธิพลสูงมาก” คำถามที่ตามมาก็คือ “อิทธิพลในด้านใด” การขาดการให้ความหมายที่กระชับทำให้เราไม่สามารถวิเคราะห์ได้ ด้วยเหตุนี้การวิเคราะห์เปรียบเทียบอำนาจในแต่ละกรณีจึงต้องเริ่มด้วยการระบุวงเขตของอิทธิพลให้ชัดเจน

ประการที่สอง แม้ว่าเราจะสามารถระบุขอบข่ายหรือ วงเขตของการมีอิทธิพลได้ แต่ก็อาจจะประสบปัญหาในการเปรียบเทียบผู้มีอิทธิพลหลายคน และแต่ละคนมีขอบเขตของอิทธิพลแตกต่างกันเช่นเดียวกับการเปรียบเทียบนักกีฬาต่างประเภทกัน เช่น เปรียบเทียบว่าระหว่าง โผน กิ่งเพชร อาณัติ รัตนพล และปิยพงษ์ ผิวอ่อน นั้นใครเก่งกว่ากัน ปัญหาอยู่ที่ความเก่งของการชกมวย ความเร็วของการวิ่ง และความสามารถในการยิงประตูฟุตบอลนั้น เราจะเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างกันได้อย่างไร

ในความจริงนั้น เราจะเปรียบเทียบความเก่งหรือความมีอิทธิพลมากกว่ากันได้ก็เฉพาะในกรณีที่ผู้กระทำการคนหนึ่งมีอิทธิพลมากกว่าผู้กระทำการอีกคนหนึ่งในทุก ๆ อย่างของขอบเขตนั้น และยังมีพิเศษกว่าอย่างน้อย 1 อย่างในขอบเขตนั้นด้วย ไม่เช่นนั้นเราจะเปรียบเทียบไม่ได้เลย ฉะนั้น ในการเปรียบเทียบความเก่งของนักกีฬา นักวิเคราะห์จำเป็นต้องระบุขอบเขตของการวิเคราะห์แล้วจึงพิจารณาความสามารถของแต่ละบุคคลว่าเด่นกว่าคนอื่นในด้านใดภายในขอบเขตที่กำหนดนั้น และหากมีสาระแตกต่างกันภายในขอบเขตนั้น นักวิเคราะห์จำเป็นต้องให้น้ำหนักของปัจจัยแต่ละอย่าง เช่น การน็อค การแย่ง การวิ่ง หรือการเตะยิงประตู เป็นต้น ในทำนองเดียวกันกับการกำหนดน้ำหนักอิทธิพลของรัฐมนตรี ส.ส. ผู้พิพากษา อัยการ ฯลฯ ถึงขั้นนี้ ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่การให้น้ำหนักของอิทธิพลในแต่ละแง่มุมซึ่งยังปราศจากหลักเกณฑ์กำหนดที่แน่นอนตายตัว ส่วนมากมักจะอาศัยความเชี่ยวชาญของผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละสาขาหลาย ๆ คนตกลงร่วมกันว่าจะให้น้ำหนักแต่ละกรณีมากน้อยเท่าใด และสิ่งสำคัญก็คือ นักวิเคราะห์ทางการเมืองต้องไม่ลืมว่า เรากำลังรวมสัม ละเอียด น้อยหน้าเข้าด้วยกัน และเรากำลังเปรียบเทียบรสชาติของผลไม้เหล่านั้น

5. วัดจำนวนบุคคลที่ตอบสนองต่ออิทธิพล ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของไทย หากนายเอกอุ ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะในตำบลบ้านไผ่ สามารถคุมเสียงได้ถึง 5,000 คน และนายฤทธิ์ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะในตำบลบ้านไผ่ เช่นเดียวกัน สามารถคุมเสียงได้ถึง 7,000 คน เราก็พอจะบอกได้ว่านายฤทธิ์มีอิทธิพลในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งมากกว่านายเอกอุ การสังเกตการณ์จำนวนผู้ตอบสนองต่ออิทธิพลในแต่ละกรณี สามารถบอกอำนาจของแต่ละคนได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม การวัดอำนาจโดยพิจารณาจากจำนวนผู้ตอบสนองต่ออิทธิพลดังกล่าวนี้มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ โดยเฉพาะในประเด็นต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่น นายเอกอุ แม้จะมีอิทธิพลต่อคะแนนเสียงเพียง 5,000 คน ซึ่งน้อยกว่านายฤทธิ์อยู่ 2,000 คน แต่คน 5,000 คนอาจเชื่อการนำของนายเอกอุ อย่างหนักแน่น ยิ่งกว่าน้ำหนักของนายฤทธิ์ ซึ่งมีต่อคน 7,000 คนอย่างมาก หรือนายเอกอุสามารถทำให้คนเปลี่ยนจุดยืนได้มากกว่า นายฤทธิ์ เป็นต้น

ข้อจำกัดในการวิเคราะห์อำนาจ

ในการวิเคราะห์อำนาจนั้นมีประเด็นสำคัญที่เป็นข้อจำกัด ที่พืงนำมาพิจารณาอยู่ 2 ประการคือ

1. ปัจจัยอันหลากหลายทางสังคม
2. ความสับสนในการสังเกตอิทธิพลที่ซ่อนเร้นและอิทธิพลที่ชัดแจ้ง

1. ข้อจำกัดอันเกิดจากการหลากหลายของปัจจัยทางสังคม

ดังที่เราพิจารณากันมาแล้วว่า การเปรียบเทียบอิทธิพลของบุคคลที่มีสถานภาพแตกต่างกัน และมีวงเขตอิทธิพลที่แตกต่างกันนั้น จะมีความยุ่งยากมาก การที่จะระบุว่า ผู้ใหญ่สมหมาย มีอิทธิพลในการเลือกตั้งเท่ากับมีอิทธิพลต่อการพัฒนาชุมชน หรือเมื่อเปรียบเทียบอิทธิพลของผู้ใหญ่สมหมายในการเลือกตั้ง กับอิทธิพลทางด้านการพัฒนาชนบทของกำนันทองคำ ให้มีความเที่ยงตรงอย่างสมบูรณ์นั้น มีความลำบากมิใช่น้อย กล่าวคือ หากเราเปรียบเทียบอิทธิพลของบุคคลที่มีคุณลักษณะและบทบาททางสังคมที่แตกต่างกันมากเท่าไร เราก็จะยิ่งมีความยุ่งยากมากขึ้นเท่านั้น (2537 : 485)

ลองพิจารณาว่า หากเรารวมเอาคุณลักษณะและบทบาททางสังคมที่แตกต่างกันของบุคคลในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้เข้าไปร่วมในการวิเคราะห์อำนาจแล้ว เราจะประสบความยุ่งยากมากขึ้นอีกเพียงใด

- 1.1 ค่านิยม ทศนคติ ความคาดหวัง และความรู้ข่าวสารในปัจจุบัน
ของบุคคล
- 1.2 ค่านิยม ทศนคติ ความเชื่อ อุดมการณ์ โครงสร้างบุคลิกภาพ
และอัตชีวประวัติพื้นฐานหรือในอดีตของบุคคล
- 1.3 ค่านิยม ทศนคติ ความเชื่อ อุดมการณ์ โครงสร้างบุคลิกภาพ
และคุณลักษณะอื่น ๆ ของบุคคลที่ตอบสนองการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับตัวเขา
- 1.4 กระบวนการเลือกสรร หรือการเข้าสู่ตำแหน่งของบุคคลที่ทำการ
ตัดสินใจ
- 1.5 โครงสร้างทางการเมือง ระบอบการปกครอง ที่มีอิทธิพลต่อการ
ตัดสินใจของบุคคล
- 1.6 สถาบันทางสังคม เศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม และการศึกษา
ของบุคคล
- 1.7 วัฒนธรรมในปัจจุบัน โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางการเมือง
- 1.8 เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมสถาบัน
ต่าง ๆ และโครงสร้างทางสังคม

ฯลฯ

คุณลักษณะต่างๆ เหล่านี้ต่างมีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์และการปฏิบัติ
ต่อกันในสังคมหรือในแต่ละระบบการเมือง ฉะนั้น การที่จะอธิบายถึงอิทธิพล “อย่างสมบูรณ์
แบบ” นั้น เกือบจะเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เลย

นอกจากความแตกต่างอันจะเกิดขึ้นได้จากการที่บุคคลต่างมีคุณลักษณะทาง
สังคมที่แตกต่างกันแล้ว บทบาททางสังคมของบุคคลยังทำให้บุคคลมีการตัดสินใจและปฏิบัติต่อ
กันแตกต่างกันออกไปอีกด้วย แม้จะมีค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติ อุดมการณ์ และอยู่ใน
ระบบเดียวกัน แต่หากบุคคลมีบทบาททางสังคมที่แตกต่างกัน เช่น เป็นข้าราชการ พ่อค้า
กรรมกร ทนายความ นักจัดรายการ โจร ขอทาน ชาวนา ฯลฯ บทบาทของแต่ละคนก็จะ
ทำให้บุคคลตัดสินใจแตกต่างกันและทำให้เกิดการปฏิบัติแตกต่างกันออกไปด้วย ด้วยเหตุนี้
การพิจารณาเปรียบเทียบอิทธิพลของบุคคลที่ละเอียดพิศดารจำเป็นต้องพิจารณาถึงพิสัยและวง
เขตของอิทธิพลในแง่ของลักษณะและบทบาททางสังคมของบุคคลด้วย ซึ่งบางกรณีอาจจะ
สังเกตการณ์ได้โดยง่าย แต่บางชนิดก็แฝงเร้น และสังเกตการณ์ได้ยากมาก (2537 : 485)

2. ข้อจำกัดในการวิเคราะห์อิทธิพลที่ซ่อนเร้นและอิทธิพลที่ชัดเจน

ในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา นักสังคมศาสตร์ทั้งของไทยและต่างประเทศต่างให้ความสนใจศึกษาอิทธิพลที่ชัดเจน (Manifest Influence) โดยเฉพาะการศึกษาในระดับชุมชน ความพยายามในการศึกษาดังกล่าวแบ่งได้เป็น 4 พวก ซึ่งแต่ละพวกต่างมีข้อดีและข้อจำกัดแตกต่างกัน การศึกษาอิทธิพลในชุมชน 4 พวกนั้นมีดังต่อไปนี้ (2537 : 485-486)

1. ถือว่าตำแหน่งที่เป็นทางการหรือกึ่งทางการของบุคคลเป็นที่มาของการมีอิทธิพล คนที่อยู่ในตำแหน่งสูง ๆ ย่อมมีอิทธิพลมากกว่าผู้ดำรงตำแหน่งต่ำ ๆ ข้อดีของการศึกษาอิทธิพลที่ชัดเจนในแนวนี้ก็คือ สังเกตการณ์ได้สะดวก ง่าย และประหยัด สามารถนำมาใช้ในการสังเกตการณ์ได้อย่างดี ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์และความแตกต่างกันระหว่างระบบการเมือง เช่น การลดจำนวนลงของเจ้าที่ดิน การเพิ่มจำนวนขึ้นของชนชั้นกลางในเมือง หรือจำนวนผู้ใช้แรงงาน เป็นต้น ข้อจำกัดของการศึกษาแบบนี้อยู่ที่พื้นฐานของแนวทางนี้ กล่าวคือ ตำแหน่งทางการของบุคคลไม่ได้เป็นที่มาของอำนาจและอิทธิพลของบุคคลเสมอไป อริบดีสองคนซึ่งมีตำแหน่งทางการเมืองเหมือนกัน ไม่จำเป็นต้องมีอำนาจที่ทำให้ศักยภาพของอิทธิพลเท่าเทียมกัน นักศึกษาอาจสังเกตอย่างชัดเจนได้จากกรณีของอริบดีกรมตำรวจในแต่ละช่วงสมัย ซึ่งแต่ละคนมีอำนาจที่ทำให้ศักยภาพของอิทธิพลแตกต่างกันมาก

2. ถือเอาตามความเห็นของผู้สังเกตการณ์ซึ่งกำหนดให้เป็นผู้ตัดสิน หรือชี้ตัวว่าเป็นผู้มีอิทธิพลโดยสังเกตจากชื่อเสียง (Reputations) หรือบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ข้อดี ของวิธีการนี้เหมือนกับวิธีการในข้อแรก คือค่อนข้างง่าย สะดวก ประหยัด เป็นประโยชน์ต่อการศึกษารณีที่เห็นได้อย่างชัดเจนในประวัติศาสตร์ เช่น ความเอื้ออารีต่ออาณาประชาราษฎร์ของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ความเด็ดขาดของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น ข้อจำกัด ของการศึกษาได้แก่การที่วิธีการดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับความถูกต้องของผู้ตัดสิน ปัญหาจึงอยู่ที่ว่า เราจะเลือกผู้ตัดสินที่ดีที่สุดได้อย่างไร บุคคลบางคนอาจมีอิทธิพลมาก แต่ไม่ค่อยมีใครสังเกตเห็นเลย เช่น อิทธิพลของหลวงวิจิตรวาทการที่มีต่อ จอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือคนที่มีอิทธิพลอย่างสูงสุดต่อความเด็ดขาดของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น

3. ถือเอาการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นสำคัญ โดยทำการศึกษาว่า มีใครบ้างเข้าร่วมบ่อยครั้งที่สุดในการตัดสินใจ ในกรณีใดกรณีหนึ่ง ข้อดี ของการศึกษาแนวทางนี้ได้แก่ การวางเน้นลงไปที่การกระทำของบุคคลโดยไม่เพียงแต่พิจารณาที่ตำแหน่งทางการของเขา หรือชื่อเสียงของเขาเท่านั้น ข้อจำกัด ที่สำคัญมี 2 ประการคือ การสืบให้ทราบถึงประวัติของการตัดสินใจอย่างแท้จริงโดยละเอียดนั้นต้องใช้เวลามาก และอีกประการหนึ่ง การเข้าร่วมในกิจกรรมมิได้หมายถึงว่าเป็นการมีอำนาจเสมอไป นายกรัฐมนตรีและเขานุกรณส่วนตัวต่างเข้า

ร่วมในกิจกรรมการตัดสินใจต่าง ๆ ของรัฐพอ ๆ กัน แต่เราจะกล่าวว่าเลขาธิการมีอำนาจเท่าเทียมกับนายกรัฐมนตรีนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

4. โดยการให้นำหนักแก่กิจกรรมหรือแก่การเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่แตกต่างกันตามความสำคัญ เช่น มีการแบ่งกระบวนการตัดสินใจออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

- 1) การริเริ่มหรือ Initiation
- 2) การกำหนดลำดับความสำคัญ หรือ Fixing Priorities
- 3) การทำให้เกิดการยอมรับ หรือ Gaining Acceptance
- 4) การสร้างความชอบธรรม หรือ Legitimation และ
- 5) การนำไปใช้ดำเนินการ หรือ Implementation

บุคคลใดที่เข้าไปมีส่วนร่วมในขั้นตอนเหล่านี้ในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็ให้ถือว่าเป็น “ผู้กระทำการที่สำคัญ” คือให้นำหนักแก่การเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านั้น อย่างไรก็ตาม การให้นำหนักดังกล่าวนี้ไม่มีกฎเกณฑ์ในการกำหนดที่แน่นอนนัก

วิธีการศึกษาทั้ง 4 แบบนี้ แต่ละแบบอาจแยกย่อยต่อไปได้อีก และอาจให้ผลที่แตกต่างกัน ในช่วงหลังมานี้ นักสังคมศาสตร์ต่างให้ความสนใจในการศึกษาเปรียบเทียบ โดยใช้ชุมชนเป็นหน่วยในการเปรียบเทียบ โดยถือว่าจะให้ผลที่เที่ยงตรงยิ่งขึ้นและเป็นที่น่าสนใจกันอย่างมากในทางรัฐศาสตร์และสังคมวิทยา

ในการพิจารณาอิทธิพลชัดเจนนั้น เหตุที่เราพบว่าคนบางคนหรือบางกลุ่มมีอิทธิพลชัดเจนมากกว่าคนอื่นหรือกลุ่มอื่นในการตัดสินใจบางอย่าง เนื่องมาจากปัจจัยสำคัญ 3 ประการคือ

- 1) คนบางคนมีทรัพยากรทางการเมืองที่จะนำออกมาใช้ได้มากกว่าคนอื่น
- 2) คนบางคนที่มีทรัพยากรทางการเมืองได้นำทรัพยากรทางการเมืองนั้นออกมาใช้มากกว่าคนอื่น หรือ
- 3) คนบางคนใช้ทรัพยากรทางการเมืองได้อย่างเชี่ยวชาญหรืออย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าคนอื่น ดังนั้น ในการวิเคราะห์อิทธิพลชัดเจน นักวิเคราะห์พึงคำนึงถึงปัจจัยข้างต้นนี้ด้วย (2537 : 487)

ความแตกต่างของอำนาจและอิทธิพล

Robert Dahl ได้อธิบายว่า อำนาจคืออิทธิพลในลักษณะพิเศษหรืออิทธิพลที่มีสภาพบังคับใช้ ซึ่งสภาพบังคับใช้นี้อาจจะเป็นการบังคับโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ได้ ดังนั้น เมื่อ

นาย B ยอมกระทำตามสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่นาย A ต้องการให้นาย B กระทำเพราะถูกบังคับ เราถือว่าความสัมพันธ์ระหว่างนาย A กับนาย B เป็นความสัมพันธ์เรื่องอำนาจ (Power Relationship) แต่ถ้านาย B ได้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่นาย A ต้องการให้นาย B กระทำโดยปราศจากการบังคับ ไม่ว่าจะเป็นการบังคับโดยตรงหรือโดยอ้อมแล้ว เราถือว่าความสัมพันธ์ระหว่างนาย A กับนาย B เป็นความสัมพันธ์ของอิทธิพล (Relationship of Influence) (สุกิจ, 2523 : 32)

Harold Lasswell กล่าวว่า “การศึกษาการเมืองคือการศึกษาเรื่องอิทธิพลและผู้ที่มียอิทธิพล” ได้อธิบายถึงความแตกต่างระหว่างอิทธิพลและอำนาจไว้ว่า “อิทธิพล” นั้นคือ “เรื่องของการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ทางการเมืองของมนุษย์” ดังนั้น การศึกษาเรื่องอิทธิพลและอำนาจในทัศนะของ Lasswell จึงจำเป็นต้องศึกษาถึงเรื่องของสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ รวม 8 ประเภท ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองมนุษย์ สิ่งที่มีคุณค่าเหล่านี้ได้แก่ อำนาจ (Power) ความเคารพนับถือ (Respect) ความนิยมชื่นชอบ (Affection) ความเป็นธรรม (Rectitude) การอยู่ดีกินดี (Enlightenment) (สุกิจ, 2523 : 32 - 33)

ปรัชญา เวสวาร์ช และอรุณ รักธรรม ให้ความหมายของอำนาจว่า หมายถึง “พลังหรือความสามารถที่มีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติ” แต่การจะเกิดพฤติกรรมหรือไม่ก็ตาม มิได้ขึ้นกับตัวอำนาจฝ่ายเดียว ยังขึ้นอยู่กับผู้ใช้อำนาจ และผู้ถูกใช้อำนาจด้วย ดังนั้น อำนาจจึงมีลักษณะเป็นพลังแฝง หรือพลังงานซึ่งจะส่งผลบางอย่างได้หากมีการนำเอาพลังแฝงหรือพลังงานนี้มาใช้ เช่น พลังไฟฟ้า หากมีการต่อหลอดต่อสายไฟ จัดวงจรให้ถูกต้องก็เกิดแสงสว่างได้ เป็นต้น (ปรัชญา และอรุณ 2522 ; 519)

ประเภทของอำนาจ

อำนาจแบ่งได้เป็นหลายประเภทต่าง ๆ กัน โดยพิจารณาจากแหล่งต้นตอของอำนาจเป็นเกณฑ์ดังนี้ (ปรัชญา และ อรุณ, 2522 : 520 - 525)

1. อำนาจหน้าที่ (Authority) อำนาจหน้าที่นี้มีผู้เรียกว่า อำนาจโดยชอบธรรม (Legitimate Power) หรืออำนาจตามกฎหมาย (Legalistic Power) เป็นอำนาจที่เกิดจากกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ กฎหมายสถาบัน ขนบธรรมเนียม ค่านิยม หรือวัฒนธรรม ซึ่งบุคคลส่วนใหญ่ยอมรับว่าถูกต้องชอบธรรม ควรเชื่อฟัง

ฐานของอำนาจหน้าที่จึงขึ้นอยู่กับที่ยอมรับของบุคคลเป็นเกณฑ์ การยอมรับนี้อาจเป็นการยอมรับค่านิยม มรดกตกทอดทางวัฒนธรรม หรือประวัติศาสตร์ก็ได้ เช่น การที่

คนอิหร่านจำนวนมากยอมรับว่าประมุขทางศาสนาคือโคไมนี มีอำนาจชอบธรรมในการจัดตั้ง สาธารณรัฐอิสลาม อำนาจหน้าที่ได้มาจากการยอมรับโครงสร้างทางสังคม หรือองค์การ เช่น ยอมรับว่าคนที่มีความสำคัญอยู่ในสายการบังคับบัญชาในระดับสูง มีอำนาจหน้าที่เหนือกว่าคนใน ระดับต่ำกว่า ดังคำกล่าวที่ว่า “บุคคลจะมีอำนาจ หากว่าเขาดำรงตำแหน่งสำคัญ” (จักรกฤษณ์ 2513, หน้า 30) โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งทางราชการ

ในแง่องค์การ เมื่อคนส่วนใหญ่ในองค์การยอมรับความชอบธรรมขององค์การ ตลอดจนการแบ่งแยกหน้าที่และโครงสร้างขององค์การแล้ว อำนาจหน้าที่จึงขึ้นอยู่กับตำแหน่ง เป็นสำคัญ โดยเฉพาะในองค์การซึ่งมีขั้นตอนการบังคับบัญชาลดหลั่นกันลงมา บุคคลผู้ดำรง ตำแหน่งระดับรองก็ยอมรับอำนาจและสิทธิของบุคคลที่อยู่ระดับสูงกว่า เช่น ถือว่าหัวหน้ากอง มีอำนาจหน้าที่เหนือกว่าหัวหน้าแผนก เป็นต้น นอกจากนี้อำนาจหน้าที่ซึ่งอาจมีลักษณะเฉพาะ มอบหมายให้กับตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งโดยไม่จำเป็นต้องขึ้นกับโครงสร้างของสังคมก็ได้ เช่น ตำรวจมีอำนาจหน้าที่ตามที่ได้รับมอบโดยกฎหมายให้ตรวจค้น ปรับ จับกุม ผู้กระทำ หรือผู้ ต้องสงสัยได้ แม้ว่าผู้ถูกตรวจค้นหรือปรับนั้นจะมีตำแหน่งสูง เช่น เป็นอธิบดีก็ตามก็อาจถูก นายสิบตำรวจจับกุมดำเนินการได้

อำนาจหน้าที่หรืออำนาจชอบธรรมในองค์การรูปนี้ จึงมีลักษณะขึ้นกับ ตำแหน่งมิใช่ตัวบุคคลอย่างอำนาจรูปอื่น ๆ แต่อำนาจหน้าที่เช่นว่านี้จะมีพลังแรงมากน้อยเพียง ใดย่อมขึ้นอยู่กับที่ยอมรับของสมาชิกองค์การ ถ้าคนส่วนใหญ่ไม่ยอมรับว่าตำแหน่งนั้นๆ มีความชอบธรรมเสียแล้ว อำนาจหน้าที่ซึ่งติดกับตำแหน่งก็หมดความหมายไป ดังที่ Herbert Simon (1977, หน้า 125) นิยามว่า “อำนาจหน้าที่.....เป็นอำนาจที่จะตัดสินใจเพื่อนำการ กระทำของผู้อื่น เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 คน โดยที่คนหนึ่งสูงกว่าอีกคนหนึ่ง ซึ่ง เป็นผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้สูงกว่าเป็นผู้ตัดสินใจและถ่ายทอดการตัดสินใจคาดหวังว่าจะเป็นที่ยอมรับ ของผู้ใต้บังคับบัญชา “ตัวการที่ก่อให้เกิดความคาดหวังหรือยอมรับนี้ คือ ตำแหน่งและการา แจกแจงหน้าที่ควรรับผิดชอบของตำแหน่ง ซึ่งถูกกำหนดโดยหน่วยงานหรือโดยกฎหมาย คำ สั่ง ข้อบังคับ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกตัวมนุษย์ (Homans , 1974, หน้า 91) อำนาจหน้าที่ซึ่งบุคคลหนึ่งมีเนื่องจากครองตำแหน่งโดยจะพ้นจากตัว บุคคลนั้น หากบุคคลนั้นมิได้ครองตำแหน่งดังกล่าวอีกต่อไป

2. อำนาจบังคับ (Coercive Power) เป็นอำนาจที่เกิดจากกำลังไม่ว่าจะเป็น กำลังกายกำลังอาวุธ กำลังทางใจ (การสะกดจิต) ก็ตาม เช่น การทำให้เจ็บปวด การจอบ จำกักขัง การทำให้ถึงตาย เป็นต้น อำนาจชนิดนี้เป็นความสามารถที่ทำให้ผู้ถูกใช้กำลัง ถูก บีบบังคับต้องยอมตาม หรือเกิดความหวาดกลัวผลที่จะเกิดจากอำนาจนั้น ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีการ ใช้กำลังก็ได้ ตัวอย่างเช่น หัวหน้าแผนกทะเลาะกับลูกน้อง จนท้ายสุดหัวหน้าไล่ลูกน้องออก

นอกห้อง ลูกน้องไม่ยอม หัวหน้าที่เป็นคนรูปร่างสูงใหญ่ก็จับลูกน้องโยนไปข้างนอก หรืออำนาจบังคับอาจเกิดโดยไม่ใช้กำลังได้ เช่น คนงานกลุ่มหนึ่งขู่ว่าจะทำร้ายคนงานอื่น ๆ ถ้าไม่ร่วมสไตรค์ นอกจากนี้อำนาจบังคับอาจมุ่งกระทำต่อสิ่งไม่มีชีวิตก็ได้ แต่มุ่งให้มีผลกระทบต่อตัวบุคคล เช่น กรรมการจะเผาโรงงาน ถ้าเจ้าของไม่ขึ้นเงินเดือนให้ตามที่เรียกร้อง เป็นต้น

อนึ่ง คนเราเมื่อพบกันหรือมีปฏิสัมพันธ์กัน ลักษณะร่างกายนับว่าเป็นสิ่งแรกที่จะสร้างความประทับใจให้กับผู้พบเห็น หรือผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ จะเห็นว่าในองค์การที่ต้องใช้กำลังสภาพร่างกายเป็นแหล่งอำนาจที่สำคัญ เช่น ทหารที่จะต้องนำหน่วยเข้าสู้รบเข้าศึก เป็นต้น

3. อำนาจในการให้รางวัลหรือลงโทษ (Reward and Punishment Power)

ต้นกำเนิดของอำนาจชนิดนี้อยู่ที่ทรัพยากร สิทธิพิเศษ เงิน ความสะดวกสบาย ซึ่งอาจจะเรียกสั้น ๆ ว่า สิ่งที่มีค่า (Values) ในสายตาของผู้ถูกใช้อำนาจ ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่สามารถให้ประโยชน์หรือให้ความดีความชอบแก่บุคคลอื่นได้ มักจะเป็นผู้มีอำนาจ เช่น เลขานุการกรรมการปกครอง ผู้อำนวยการกองอัตรากำลังและเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีหน้าที่พิจารณาเงินเดือนประจำปีของข้าราชการกรรมการปกครองและแต่งตั้งให้โยกย้ายตามลำดับ ย่อมเป็นการแน่นอนว่าบุคคลอื่นในกรมจะต้องให้ความเกรงใจเชื่อฟังและยอมปฏิบัติตาม

อนึ่ง อำนาจในการให้รางวัลหมายถึงความสามารถที่จะแจกจ่ายแบ่งปันสิ่งที่มีค่าให้กับผู้อื่นไม่ว่าสิ่งมีค่านั้นจะเป็นเงิน (การให้โบนัส การขึ้นเงินเดือน การให้รางวัลพิเศษ การทิป) สิ่งของ (ตัวเครื่องบิน แหวนเพชร เกียรติ การยกย่องชมเชย) ความก้าวหน้า (การให้ตำแหน่งทางวิชาการ การแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสูง) เป็นต้น ตัวอย่าง เช่น หัวหน้ากองซึ่งมีอำนาจเสนอชื่อผู้ได้ขึ้นเงินเดือนสองชั้น หรือประธานคณะกรรมการคัดเลือกพนักงานบริษัทเพื่อให้ได้รับทุนไปศึกษาต่างประเทศ หรือให้ได้ออกไปประจำตำแหน่งที่เป็นที่ปรารถนา หรืออธิบดีกรมการปกครองหรือกรมตำรวจ ซึ่งมีอำนาจโยกย้ายลูกน้องให้ไปอยู่จังหวัดหรืออำเภอที่มีผลประโยชน์ตอบแทนมาก เป็นต้น

ส่วนอำนาจในการลงโทษนั้น มีลักษณะตรงกันข้าม กล่าวคือ เป็นความสามารถที่จะลด ถ่วงหรือระงับการให้สิ่งที่มีคุณค่าดังกล่าวแล้วแก่บุคคลอื่น เป็นต้นว่า อำนาจในการลดขึ้นเงินเดือน ตัดเงินเดือน ตัดโบนัส ไล่ออก ส่งออกไปอยู่บริเวณกั้นดาร์ ไม่ยอมให้ใช้รถหลวงหรือบริษัท หรือจำกัดอภิสิทธิ์บางอย่าง เป็นต้น

4. อำนาจอ้างอิง (Referent Power) เป็นอำนาจที่ขึ้นกับบุคลิกลักษณะของตัวบุคคลมากที่สุด ดังที่รุฒิชัย จำรงค์ (2517, หน้า 273 - 274) เคยเขียนไว้ว่า เป็นการชี้เสนอหัตถ์และพื้นฐานของอำนาจนี้อยู่ที่ผู้ถูกใช้อำนาจ “ชอบ” หรือมีความรู้สึก “ใกล้ชิด” และมีความชื่นชมศรัทธาในตัวผู้ใช้อำนาจ

เสน่ห์ดึงดูดใจหรือคุณลักษณะที่ทำให้ผู้อื่น มีความรู้สึกเป็นพวก (Identification) เป็นลักษณะเฉพาะพิเศษ (Charisma) ซึ่งมีได้มีอยู่ทุกคน ตัวอย่างเช่น มหาตมะคานธี เคนเนดี เป็นต้น บางครั้งถึงแม้ว่ามีอำนาจชอบธรรมหรืออำนาจหน้าที่น้อย หรือไม่มีเลย แต่มีอำนาจอ้างอิงมากก็ทำให้มีผู้อื่นปฏิบัติตามได้ เช่น โคลินนี่ และมาร์ติน ลูเธอร์ คิง หรือผู้นำกรรมกรบางคน ดังที่นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า “บุคคลมีอำนาจ หากว่าเขามีชื่อเสียงในการที่สามารถเป็นผู้รวบรวมกลุ่มคนขึ้นมา”(จักรกฤษณ์, 2513, หน้า 30) เป็นต้น

เราอาจมองอำนาจอ้างอิงได้อีกแง่หนึ่ง คือ การอาศัยฐานอำนาจจากผู้อื่นเป็น เกณฑ์ เช่น อ้างว่าเป็นเพื่อนกับนายอำเภอ เพื่อให้เสมียนที่ติดอำเภอถูกใจจัดการธุระให้ รวดเร็วอาจจะออกมาในรูปของนามบัตร โทรศัพท์ จดหมาย หรือมาด้วยตนเอง ในการอ้าง เช่นนี้ต้นตอของอำนาจมิได้อยู่ที่ผู้ใช้แต่อยู่ที่ผู้ถูกกล่าวอ้าง และอยู่ที่ความรู้สึกผูกพันของผู้ถูก ใช้อำนาจที่มีต่อผู้ถูกอ้างอิง จะเห็นได้ว่าอำนาจอ้างอิงที่ใช้ในความหมายนี้มีลักษณะใกล้เคียง กับอำนาจให้คุณและโทษอยู่ไม่น้อย แต่อำนาจอ้างอิงนี้ขึ้นอยู่กับความคาดหวังของผู้ถูกใช้ อำนาจที่มีต่อตัวผู้ถูกอ้างอิงเป็นสำคัญ

5. อำนาจในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (Expert Power) อำนาจประเภทนี้เป็นความสามารถที่เกิดจากคุณวุฒิ ความเชี่ยวชาญ ความรู้ ความชำนาญของผู้ใช้อำนาจเป็นอำนาจที่เกิดจากการเรียนรู้ การศึกษาอบรม ประสบการณ์ เช่น เป็นที่ปรึกษากฎหมาย เป็นแพทย์ เป็นผู้เชี่ยวชาญเครื่องกล เป็นผู้เชี่ยวชาญเครื่องกล เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านคอมพิวเตอร์ เป็นต้น ดังที่ว่า “นายแพทย์รักษ เป็นตัวอย่างบุคคล.....ซึ่งสามารถมีอำนาจได้เพราะได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น.....” (จักรกฤษณ์ , 2513 หน้า 135) ในส่วนที่เกี่ยวกับงานของผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ ผู้เชี่ยวชาญนับว่ามีอำนาจ เพราะมีบางสิ่งที่คุณอื่นไม่มีหรือมีน้อยกว่า เช่น ผู้เชี่ยวชาญคอมพิวเตอร์ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับการทำงานและสมรรถนะของคอมพิวเตอร์ย่อมมี อำนาจมากกว่าคนอื่นในการเสนอแนะว่าจะจัดซื้อเครื่องคอมพิวเตอร์ชนิดไหนมาใช้ หรือผู้เชี่ยวชาญด้านวิจัยการตลาด ย่อมมีอำนาจมากในการกำหนดแนวนโยบายตลาดของบริษัทธุรกิจ อื่นๆ การเชี่ยวชาญนั้น บางครั้งย่อมอยู่ที่หน้าที่ที่ปฏิบัติอยู่พูดอีกนัยหนึ่งก็คือ เขาารู้ดีกว่า เพราะทำอยู่กับมือ เช่น เมื่อเราไปโรงพยาบาลหมอหรือพยาบาลย่อมมีอำนาจเหนือกว่าเรา หรือเมื่อเราไปธนาคาร เจ้าหน้าที่ของธนาคารนั้น ๆ ย่อมมีอำนาจเหนือเรา เพราะเขารู้เรื่องดีกว่า นอกจากนั้นนักบริหารที่มีความรู้รอบตัวดีแม้อาจไม่เชี่ยวชาญนัก แต่รู้พอที่จะควบคุมหรือ อำนวยการงานให้สำเร็จได้ รู้พอที่จะแก้ปัญหาและอุปสรรคที่ผ่านเข้ามาบางครั้งได้ อาจจะทำให้เกิดอำนาจในสายตาของลูกน้องหรือผู้ร่วมงานได้

อิทธิพล

อิทธิพลหมายถึง สัมพันธภาพระหว่างบุคคลในลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งได้กระทำการลงไปอันมีผลเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของตน (Katz and Kahn 1966) หน้า 218) เช่น ตำรวจจราจรเดินไปกลางถนน เป่านกหวีดแล้วยกมือห้าม และคนขับรถก็หยุดรถตามที่ตำรวจต้องการ นั่นก็แสดงว่าตำรวจมีอิทธิพลเหนือคนขับรถในกรณีนี้ (2522 : 526)

โดยปกติอิทธิพลจะเกิดขึ้นโดยมีอำนาจหนุนหลัง ไม่ว่าจะใช้อำนาจจริงหรือผู้ถูกใช้อิทธิพลเชื่อว่ามีอำนาจจริง ๆ (ทั้ง ๆ ที่อาจไม่มีอำนาจ) ก็ได้ ขอเรียกผู้ที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่นว่า ผู้ใช้อำนาจ และเรียกฝ่ายหลังคือผู้ถูกใช้อำนาจว่า เป้าหมายของอิทธิพล (Target of Influence) อิทธิพลจะเกิดเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของเป้าหมาย เป้าหมายอาจเปลี่ยนทัศนคติหรือพฤติกรรมไปในทำนองใดนั้นก็สุดแล้วแต่ เพราะเป้าหมายก็มีเจตจำนงและอำนาจของตนที่อาจผิดแผกแตกต่างออกไปจากผู้ใช้อำนาจหรือต่อต้านผู้ใช้อำนาจได้ ลักษณะของอิทธิพลจึงอาจแยกพิจารณาเป็น 4 ประเภทดังนี้ (2522 : 527 - 528)

1. ไม่มีอิทธิพล ในกรณีที่ผู้ใช้อำนาจกระทำการลงไป เพื่อให้เป้าหมายเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตน แต่การกระทำของฝ่ายแรกไม่บังเกิดผล คือไม่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของเป้าหมายเลยหรือเป้าหมายยังคิดและทำตามปกติของตนอยู่ ก็ถือว่าไม่มีอิทธิพล เช่น นายอำเภอสั่งให้ชาวบ้านหรือเขื่อน ซึ่งชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อระบายน้ำเข้านาของตน แต่ทำให้ชาวบ้านตอนล่างขาดแคลนน้ำ ปรากฏว่าชาวบ้านได้ยื่นคำสั่งของนายอำเภอ แต่ไม่ดำเนินการตามสั่ง

2. อิทธิพลเบี่ยงเบน หมายถึงได้มีการใช้อำนาจแล้ว และเป้าหมายได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของตน แต่พฤติกรรมหรือทัศนคตินั้นไม่สอดคล้องหรือเกี่ยวข้องกับเจตจำนงของผู้ใช้อำนาจ เช่น ลูกจ้างรวมหัวกันใช้อำนาจเรียกร้องให้นายจ้างขึ้นเงินเดือน นายจ้างกลับเพิ่มสวัสดิการต่าง ๆ แทน แต่ไม่ขึ้นเงินเดือนโดยที่ลูกจ้างไม่ได้เรียกร้องเลยในส่วนที่เกี่ยวกับสวัสดิการ เป็นต้น

3. อิทธิพลทางบวก หรืออิทธิพลโดยปกติหมายถึง ได้มีการกระทำเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติให้เป็นไปตามเจตนาของของผู้ใช้อำนาจ และเป้าหมายได้กระทำการตามเจตนาของผู้นั้น เช่น ผู้จัดการบริษัทขอให้ลูกจ้างเลิกหยุดงาน มิฉะนั้นจะไล่ออกหมด (อำนาจในการลงโทษ) และลูกจ้างปฏิบัติตาม

4. อิทธิพลทางลบ คือ เกิดการใช้อำนาจและผู้ถูกใช้อำนาจหรือเป้าหมายเปลี่ยนพฤติกรรมหรือทัศนคติของตน แต่เป็นการเปลี่ยนในทางที่ตรงกันข้าม หรือไม่สอดคล้องกับเจตนาของของผู้ใช้อำนาจ ตัวอย่างเช่น “ถ้าผมบอกให้ลูกชายของผมอยู่บ้านวันเสาร์ตอน

เข้าและตัดหญ้าด้วย คำสั่งของผมจะมีผลเป็นการเชิญชวนให้ลูกชายออกไปว่ายน้ำ แทนที่จะอยู่กับบ้าน ในกรณีนี้ผมมีอิทธิพลทางลบต่อเขา (Dahl, 1957, หน้า 205)

วิธีการใช้อิทธิพล

วิธีการใช้อิทธิพลนั้นอาจจำแนกออกได้หลายวิธี เช่น จำแนกในแง่ของการบีบบังคับหรือการชักชวน ในแง่การใช้อิทธิพลทางตรงกับการใช้อิทธิพลทางอ้อม อย่างไรก็ตามเราอาจมองวิธีการใช้อิทธิพลในแง่ของอำนาจดังนี้ (2522 : 530 - 531)

1. **การใช้อำนาจหน้าที่** เป็นการอ้างอำนาจหน้าที่ หลักการ แนวธรรมเนียมปฏิบัติ ประเพณี ระเบียบกฎเกณฑ์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับทั่ว ๆ ไป และณรงค์ สินสวัสดิ์อธิบายว่า “ผู้ที่อยู่ใต้อำนาจยอมรับนับถือผู้มีอำนาจในลักษณะของตัวบุคคล ซึ่งได้อำนาจหรือตำแหน่งนั้นๆ มาตามระเบียบประเพณีมากกว่ายอมรับนับถือเพราะกฎเกณฑ์ กษัตริย์ที่ได้รับอำนาจมาตามระเบียบประเพณี หรือหัวหน้าเผ่าซึ่งได้รับอำนาจมาตามระเบียบประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อมาช้านาน ก็จะอยู่ในลักษณะของผู้นำประเภทนี้” (2521, หน้า 3) ส่วนบรรพต วีระสัย เสริมว่า “อำนาจประเภทนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อว่า แบบปฏิบัติและธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ มีความศักดิ์สิทธิ์หรือขลังอยู่ในตัวของมันเอง ดังนั้น ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าอยู่ในกรอบแห่งขนบธรรมเนียมอันเป็นที่เคารพนับถือมาเป็นเวลานาน ย่อมมีอำนาจตามประเภทนี้” (2515, หน้า 43) เช่น นายอำเภอให้ปลัดอำเภอไปจุดธูปเทียนบูชาศาลเจ้าที่หน้าอำเภอเพราะใครมาใหม่ ๆ เขาก็ทำอย่างนี้ทั้งนั้น เป็นต้น

การสร้างอิทธิพลโดยอาศัยอำนาจหน้าที่นี้มีลักษณะที่ไม่ขึ้นกับตัวบุคคล และมักไม่มีผลกระทบเป้าหมายโดยส่วนตัว เว้นแต่ผู้ใช้อำนาจจะเลือกปฏิบัติ คือใช้อำนาจกับคนหนึ่ง ไม่ใช่กับอีกคนหนึ่ง โดยเหตุผลส่วนตัว เป็นต้น

อย่างไรก็ตามอิทธิพลจากอำนาจหน้าที่จะมีอย่างน้อยเพียงไรย่อมขึ้นอยู่กับสิ่งสำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การยอมรับที่บุคคลทั่วไปหรือเป้าหมายมีต่อกฎเกณฑ์ ประเพณี และหลักการที่นำมาอ้าง เช่น ผู้จัดการที่จะเข้าบริษัทยามวิกาลบอกว่า “กรณีผู้จัดการเป็นข้อยกเว้น บริษัทให้เข้าได้” ถ้ายามเชื่อว่าจริงก็ปล่อยให้เข้า แต่ยามอ้างว่าไม่เคยได้ยินข้อยกเว้นมาก่อนข้ออ้างของผู้จัดการก็ไม่เป็นผล ประการที่สอง คือ การคาดคะเนถึงผลสะท้อน ที่เป้าหมายจะได้รับ กล่าวคือ เมื่อผู้ใช้อำนาจอ้างกฎเกณฑ์หรือระเบียบใด ถ้าผู้ถูกใช้อำนาจหรือเป้าหมายคาดคะเนว่า หากตนไม่ปฏิบัติตาม ผลสะท้อนที่เกิดขึ้นจะกระทบตนในทางลบอย่างมาก อิทธิพลของผู้ใช้อำนาจก็มีมากตามไปด้วย เช่น ปลัดอำเภอเกรงว่าหากไม่ไปกราบไหว้ศาลเจ้าแล้วเจ้าอาจสำแดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ที่เป็นผลร้ายกับตน ตนจึงรีบปฏิบัติตามที่นายอำเภอบอก ก็นับว่านายอำเภอมิทธิพลต่อปลัดอำเภอในกรณีนี้

2. **การใช้อำนาจในการให้รางวัลและการลงโทษ** เป็นการก่ออิทธิพลโดยอาศัยสิ่งที่มีคุณค่ามาเป็นแรงกระตุ้นให้เป้าหมายกระทำการตามเจตนาของผู้นำอำนาจ ซึ่งวิธีการอาจเป็นได้หลายรูป คือ รูปการคุกคาม เช่น บอกว่าจะตัดเงินเดือน หรือตั้งกรรมการสอบสวน ถ้าไม่เลิกกินเล็กกินน้อย หรือรูปการชักชวน เช่น บอกว่าถ้าทำงานในระดับนี้จะได้สองชั้นแน่

อย่างไรก็ตามการสร้างอิทธิพลในรูปนี้ ถึงแม้จะมีผลกระทบเป้าหมายมาก แต่ก็มีผลสะท้อนด้วยเพราะโดยหลักการ การให้รางวัลและการลงโทษย่อมขึ้นอยู่กับการกระทำของเป้าหมายเป็นเกณฑ์ คือ ถ้าเป้าหมายทำงานดีก็ได้รางวัล ทำงานไม่ดีก็ไม่ได้รางวัล หรือถูกลงโทษแทน แต่ตราบดีที่องค์กรการไม่มีมาตรการวัดการกระทำให้มีลักษณะวัดคุณนิสัย หรือปราศจากเรื่องของตัวบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว (Impersonal) การสร้างอิทธิพลในรูปนี้จะมีผลต่อความผูกพันระหว่างผู้นำอำนาจกับเป้าหมายโดยตรง ไม่ว่าความผูกพันจะเป็นไปในรูปความแค้นเคืองหรือความชอบพอส่วนตัวก็ตาม นอกจากนี้ผลสะท้อนยังรวมไปถึงผู้อื่นนอกเหนือจากเป้าหมาย ซึ่งก็คาดหวังว่าตนเองจะได้รางวัลด้วย เป็นต้น

3. **การใช้กำลัง** เป็นการสร้างอิทธิพลโดยวิธีรุนแรง หรือคุกคามว่าจะใช้วิธีรุนแรง ซึ่งมักจะใช้เมื่อหาวิธีการอื่นไม่ได้ โดยปกติจะใช้โดยผู้ที่อยู่ในฐานะลูกจ้างซึ่งไม่มีแหล่งอำนาจทางอื่น เช่น อำนาจหน้าที่ ทรัพยากร สิ่งที่มีคุณค่า เป็นต้น อิทธิพลในรูปนี้มักส่งผลแตกร้าวในองค์กร และเกิดได้เพียงครั้งคราวไม่อาจสร้างติดต่อกัน เพราะหากเกิดติดต่อกันไม่ซ้ำองค์กรก็ล้มหรือขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

4. **การใช้อำนาจอ้างอิง** การสร้างอิทธิพลโดยอำนาจอ้างอิงนี้แสดงออกหลายรูป จุดสำคัญคือ ความผูกพันระหว่างเป้าหมายกับสิ่งที่ใช้อ้างอิง ซึ่งอาจเป็นผู้นำอำนาจหรือผู้อื่นก็ได้ ทั้งนี้โดยอาศัยความรัก ความชื่นชม ความเมตตาสงสาร ความใกล้ชิดเป็นเกณฑ์ วิธีสร้างอิทธิพลแบบนี้จึงเป็นไปในทำนองชักชวนมากกว่าคุกคาม เป็นเรื่องที่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวมาก

จากที่กล่าวมานี้เห็นได้ว่าวิธีการสร้างอิทธิพลอาจกระทำได้หลายรูป คือ

1. ใช้อิทธิพลในลักษณะข่มขู่คุกคาม (เช่น ใช้กำลัง)
2. ใช้อิทธิพลในลักษณะชี้แจงให้ตระหนักถึงหลักเหตุผลและข้อเท็จจริง (เช่น อ้างหลักการอำนาจหน้าที่)
3. ใช้อิทธิพลในลักษณะชักชวน (เช่น การใช้อำนาจอ้างอิง)
4. ใช้อิทธิพลโดยบิดเบือนข่าวสารหรือข้อมูล (เช่น การหลอกลวงโดยอ้างสิ่งที่ไม่จริงหรือบิดเบือนข้อเท็จจริงให้เป็นประโยชน์)

โครงสร้างของอำนาจ

นักวิชาการสนใจที่จะศึกษาเพื่อหาคำตอบที่ว่า “ที่จริงนั้นอำนาจอยู่ที่ใด” และเรียกการศึกษาอำนาจในแง่มุมนี้ว่า การศึกษา “โครงสร้างอำนาจ” โครงสร้างอำนาจเป็นแนวคิดอย่างหนึ่งที่บ่งถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม หรือความสัมพันธ์เชิงองค์การ ของบรรดาสมาชิกของสังคมผู้มีอำนาจและลักษณะมีอำนาจถูกนำออกมาใช้ แนวคิดโครงสร้างอำนาจที่สำคัญได้แก่ 1) โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยม และ 2) โครงสร้างอำนาจแบบพหุนิยม นอกจากนี้ยังมีแนวคิดแบบอื่น ๆ อีก แต่ยังได้รับความสนใจศึกษากันในขอบเขตจำกัด (พาศักดิ์ , 2537 : 491)

1. โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยม

แนวคิดพื้นฐานของโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยมมีว่า ในแต่ละสังคมจะประกอบด้วย “ชนชั้นนำ” (Elites) และ “ปวงชน” (Masses) ชนชั้นนำซึ่งมีอำนาจในสังคมนั้นมีจำนวนน้อยส่วนปวงชนนั้นมีจำนวนมากแต่ไร้อำนาจ นายกรัฐมนตรีของไทยก็เป็นชนชั้นนำเพราะเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่อย่างเป็นทางการเหนือสถาบันทางการเมือง ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตของปวงชนชาวไทยโดยทั่วไป (2537 : 491)

นักสังคมวิทยากลุ่มหนึ่งเชื่อว่า อำนาจในสังคมนั้นอยู่ในกำมือของคนกลุ่มเล็ก ๆ นักสังคมวิทยาชาวอิตาลีชื่อ วิลเฟรโด ปาเรโต (Vilfredo Pareto) กล่าวว่า “ทุก ๆ คนจะถูกปกครองโดยชนชั้นนำ ซึ่งถูกเลือกสรรขึ้นมาจากประชาชน” (2537 : 491)

ในทรรศนะของแนวคิดชนชั้นนำนิยม ชนชั้นนำเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นขององค์การทางสังคม ความจำเป็นที่จะต้องมีการมีชนชั้นนำเกิดขึ้นจากความต้องการความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันในสังคม มนุษย์จำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นระเบียบของพฤติกรรมขึ้น เพื่อให้รู้ว่าจะประพฤติปฏิบัติอย่างไรในสถานการณ์ต่าง ๆ หนึ่งในระเบียบทางสังคมก็คือความคาดหวังว่าคนจำนวนหนึ่งในสังคมซึ่งมีจำนวนน้อยจะตัดสินใจแทนคนหมู่มากในสังคมนั้น สภาพฤกษศาสตร์นี้มีมาตั้งแต่โบราณ ชนชั้นนำเป็นผู้ตัดสินใจแทนคนหมู่มากในสังคมเสมอมา

นักรัฐศาสตร์ชาวอิตาลีชื่อ เกตาโน มอสกา (Gaetano Mosca) กล่าวว่า “ในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมที่ด้อยพัฒนามาก ๆ หรือสังคมที่เริ่มเรื่องรองด้วยอารยธรรมใหม่ ๆ เรื่องไปจนถึงสังคมที่เจริญก้าวหน้าและทรงพลัง ต่างก็มีคนอยู่สองชนชั้น คือชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง ชนชั้นปกครองนั้นมีจำนวนน้อย เป็นผู้ปฏิบัติภาระหน้าที่ทางการเมือง ผูกขาดอำนาจ และเสวยสุขจากประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากอำนาจเหล่านั้น ในขณะที่อีก

ชนชั้นหนึ่ง มีจำนวนมากถูกทำและถูกควบคุมโดยชนกลุ่มแรก ซึ่งอยู่ในสภาพที่เป็นไปตามกฎหมายมากน้อยแตกต่างกัน มีระดับการใช้อำนาจตามอำเภอใจและมีความวุ่นวายมากน้อยแตกต่างกัน” (257 : 491 - 492)

นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ทั้ง ฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold Lasswell) และแดเนียล เลอร์เนอร์ (Daniel Lerner) ต่างย้ำว่า “การค้นพบว่า การตัดสินใจในสังคมขนาดใหญ่ทุกสังคมอยู่ในกำมือของคนจำนวนน้อยนั้น ยืนยันความจริงสำคัญที่ว่า รัฐบาลทั้งหลายต่างเป็นรัฐบาลของคนจำนวนน้อยไม่ว่าจะในนามของคนจำนวนน้อย คน ๆ เดียว หรือคนหมู่มากก็ตาม” (2537 : 492)

ในทฤษฎีของนักรัฐศาสตร์และนักสังคมวิทยากลุ่มชนชั้นนำนิยมเชื่อว่า โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยมไม่ได้เป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาสำหรับปวงชนที่ไม่เหมาะสม หรือเป็นผลมาจากความยากจน หรือเป็นผลจากการเรืองอำนาจของกลุ่มทหาร - กลุ่มอุตสาหกรรม หรือการควบคุมสื่อมวลชนของนายทุน หรือปัญหาพิเศษอื่นใดของสังคม หากเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นทางธรรมชาติที่ทุกสังคมต้องมีผู้นำ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นสังคมนายทุนหรือสังคมนิยม โรเบิร์ต มิเชลส์ (Robert Michels) กล่าวว่าองค์กรขนาดใหญ่ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นพรรคการเมือง สหภาพแรงงาน รัฐบาลต่างเป็น “คณาธิปไตย” (Oligarchies) ด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้รวมทั้งพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลายด้วย เขาจึงกล่าวเป็น “กฎเหล็กของคณาธิปไตย (Iron law of oligarchy) ว่าใครที่พูดถึงองค์กร เขากำลังพูดถึงคณาธิปไตย” (He who says organization says oligarchy) (2537 : 492)

โดยสรุปนั้น แนวคิดพื้นฐานของโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยมมีว่า ระบบสังคมทั้งหลายในโลกนี้ ต่างประกอบขึ้นด้วยบุคคลซึ่งมีคุณลักษณะแตกต่างกัน เป็นต้นว่าในด้านการศึกษา อาชีพ รายได้ เชื้อชาติ ฯลฯ ในการที่จะอธิบายถึงสภาพของระบบสังคมให้เป็นที่เข้าใจอาจทำได้โดยการพิจารณาว่า บุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมหนึ่ง ๆ แตกต่างกันในด้านสถานภาพ หรือเกียรติภูมิ และอิทธิพลที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมนั้น แนวคิดแบบชนชั้นนำนิยม ถือว่าโครงสร้างด้านสถานภาพเป็นกลุ่มของชั้นทางสังคม (Social Classes) ในกรอบแนวคิดเช่นนี้จึงถือว่ามีปัจจัยต่าง ๆ ที่มาเป็นตัวกำหนดสถานภาพหนึ่งสูงอย่างอื่นก็จะสูงไปด้วยกัน และมองระบบสังคมว่า ประกอบขึ้นด้วยกลุ่มหรือชนชั้นต่าง ๆ ซึ่งสามารถจัดเป็นลำดับชั้น (Hierarchy) กลุ่มที่อยู่ในชนชั้นทางสังคมสูง ได้แก่พวกที่มีการงานดีกว่า มีอิทธิพลต่อการค้าพาณิชยกรรมมากกว่า มีการศึกษาสูงกว่า มีรายได้มากกว่า มีอิทธิพลทางการเมืองมากกว่า มีฐานะทางเชื้อชาติสูงกว่า ฯลฯ ส่วนพวกที่อยู่ในชนชั้นทางสังคมที่ต่ำกว่าก็ได้แก่พวกที่มีอาชีพการงานที่ไม่มั่นคง มีอิทธิพลต่อการค้าพาณิชยกรรมแต่เพียงเล็กน้อย มีการศึกษาดำ รายได้น้อย อิทธิพล

คนอิหร่านจำนวนมากยอมรับว่าประมุขทางศาสนาคือโคไมนี่ มีอำนาจชอบธรรมในการจัดตั้ง สาธารณรัฐอิสลาม อำนาจหน้าที่ได้มาจากการยอมรับโครงสร้างทางสังคม หรือองค์การ เช่น ยอมรับว่าคนที่มีความรู้ในสายการบังคับบัญชาในระดับสูง มีอำนาจหน้าที่เหนือกว่าคนใน ระดับต่ำกว่า ดังคำกล่าวที่ว่า “บุคคลจะมีอำนาจ หากว่าเขาดำรงตำแหน่งสำคัญ ๑(จักรกฤษณ์ 2513, หน้า 30) โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งทางราชการ

ในแง่องค์การ เมื่อคนส่วนใหญ่ในองค์การยอมรับความชอบธรรมขององค์การ ตลอดจนการแบ่งแยกหน้าที่และโครงสร้างขององค์การแล้ว อำนาจหน้าที่จึงขึ้นอยู่กับตำแหน่ง เป็นสำคัญ โดยเฉพาะในองค์การซึ่งมีขั้นตอนการบังคับบัญชาลดหลั่นกันลงมา บุคคลผู้ดำรง ตำแหน่งระดับรองก็ยอมรับอำนาจและสิทธิของบุคคลที่อยู่ระดับสูงกว่า เช่น ถือว่าหัวหน้ากอง มีอำนาจหน้าที่เหนือกว่าหัวหน้าแผนก เป็นต้น นอกจากนี้อำนาจหน้าที่ยังอาจมีลักษณะเฉพาะ มอบหมายให้กับตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งโดยไม่จำเป็นต้องขึ้นกับโครงสร้างของสังคมก็ได้ เช่น ตำรวจมีอำนาจหน้าที่ตามที่ได้รับมอบโดยกฎหมายให้ตรวจค้น ปรับ จับกุม ผู้กระทำความผิด หรือผู้ ต้องสงสัยได้ แม้ว่าผู้ถูกตรวจค้นหรือปรับนั้นจะมีตำแหน่งสูง เช่น เป็นอธิบดีก็ตามก็อาจถูก นายสิบตำรวจจับกุมดำเนินการได้

อำนาจหน้าที่หรืออำนาจชอบธรรมในองค์การรูปนัย จึงมีลักษณะขึ้นกับ ตำแหน่งมิใช่ตัวบุคคลอย่างอำนาจรูปอื่น ๆ แต่อำนาจหน้าที่เช่นนี้จะมีความแข็งแรงมากน้อยเพียง ใดย่อมขึ้นอยู่กับที่ยอมรับของสมาชิกองค์การ ถ้าคนส่วนใหญ่ไม่ยอมรับว่าตำแหน่งนั้นๆ มีความชอบธรรมเสียแล้ว อำนาจหน้าที่ซึ่งติดกับตำแหน่งก็หมดความหมายไป ดังที่ Herbert Simon (1977, หน้า 125) นิยามว่า “อำนาจหน้าที่.....เป็นอำนาจที่จะตัดสินใจเพื่อนำการ กระทำของผู้อื่น เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 คน โดยที่คนหนึ่งสูงกว่าอีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ได้บังคับบัญชา ผู้สูงกว่าเป็นผู้ตัดสินใจและถ่ายทอดการตัดสินใจคาดหวังว่าจะเป็นที่ยอมรับของผู้ได้บังคับบัญชา “ตัวการที่ก่อให้เกิดความคาดหวังหรือยอมรับนี้ คือ ตำแหน่งและการแจกแจงหน้าที่ควรรับผิดชอบของตำแหน่ง ซึ่งถูกกำหนดโดยหน่วยงานหรือโดยกฎหมาย คำ สั่ง ข้อบังคับ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกตัวมนุษย์ (Homans , 1974, หน้า 91) อำนาจหน้าที่ซึ่งบุคคลหนึ่งมีเนื่องจากครองตำแหน่งโดยจะพ้นจากตัว บุคคลนั้น หากบุคคลนั้นมิได้ครองตำแหน่งดังกล่าวอีกต่อไป

2. อำนาจบังคับ (Coercive Power) เป็นอำนาจที่เกิดจากกำลังไม่ว่าจะเป็น กำลังกายกำลังอาวุธ กำลังทางใจ (การสะกดจิต) ก็ตาม เช่น การทำให้เจ็บปวด การจอบ จำกักขัง การทำให้ถึงตาย เป็นต้น อำนาจชนิดนี้เป็นความสามารถที่ทำให้ผู้ถูกใช้กำลัง ถูก บีบบังคับจนต้องยอมตาม หรือเกิดความหวาดกลัวผลที่จะเกิดจากอำนาจนั้น ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีการ ใช้กำลังก็ได้ ตัวอย่างเช่น หัวหน้าแผนกทะเลาะกับลูกน้อง จนท้ายสุดหัวหน้าไล่ลูกน้องออก

นอกห้อง ลูกน้องไม่ยอม หัวหน้าซึ่งเป็นคนรูปร่างสูงใหญ่ก็จับลูกน้องโยนไปข้างนอก หรืออำนาจบังคับอาจเกิดโดยไม่ใช้กำลังได้ เช่น คนงานกลุ่มหนึ่งขู่ว่าจะทำร้ายคนงานอื่น ๆ ถ้าไม่ร่วมสไตรค์ นอกจากนี้อำนาจบังคับอาจมุ่งกระทำต่อสิ่งไม่มีชีวิตก็ได้ แต่มุ่งให้มีผลกระทบต่อตัวบุคคล เช่น กรรมการจะเผาโรงงาน ถ้าเจ้าของไม่ขึ้นเงินเดือนให้ตามที่เรียกร้อง เป็นต้น คนเราเมื่อพบกันหรือมีปฏิสัมพันธ์กัน ลักษณะร่างกายนับว่าเป็นสิ่งแรกที่จะสร้างความประทับใจให้กับผู้พบเห็น หรือผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ จะเห็นว่าในองค์การที่ต้องใช้กำลังสภาพร่างกายเป็นแหล่งอำนาจที่สำคัญ เช่น ทหารที่จะต้องนำหน่วยเข้าสู้รบเข้าศึก เป็นต้น

3. อำนาจในการให้รางวัลหรือลงโทษ (Reward and Punishment Power)

ต้นกำเนิดของอำนาจชนิดนี้อยู่ที่ทรัพยากร สิทธิพิเศษ เงิน ความสะดวกสบาย ซึ่งอาจจะเรียกสั้น ๆ ว่า สิ่งที่มีค่า (Values) ในสายตาของผู้ถูกใช้อำนาจ ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่สามารถให้ประโยชน์หรือให้ความดีความชอบแก่บุคคลอื่นได้ มักจะเป็นผู้มีอำนาจ เช่น เลขานุการกรรมการปกครอง ผู้อำนวยการกองอัตรากำลังและเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีหน้าที่พิจารณาเงินเดือนประจำปีของข้าราชการกรรมการปกครองและแต่งตั้งให้โยกย้ายตามลำดับ ย่อมเป็นการแน่นอนว่าบุคคลอื่นในกรมจะต้องให้ความเกรงใจเชื่อฟังและยอมปฏิบัติตาม

อนึ่ง อำนาจในการให้รางวัลหมายถึงความสามารถที่จะแจกจ่ายแบ่งปันสิ่งที่มีค่าให้กับผู้อื่นไม่ว่าสิ่งมีค่านั้นจะเป็นเงิน (การให้โบนัส การขึ้นเงินเดือน การให้รางวัลพิเศษ การทิป) สิ่งของ (ตัวเครื่องบิน แหวนเพชร เกียรติ การยกย่องชมเชย) ความก้าวหน้า (การให้ตำแหน่งทางวิชาการ การแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสูง) เป็นต้น ตัวอย่าง เช่น หัวหน้ากองซึ่งมีอำนาจเสนอชื่อผู้ได้ขึ้นเงินเดือนสองชั้น หรือประธานคณะกรรมการคัดเลือกพนักงานบริษัทเพื่อให้ได้รับทุนไปศึกษาต่างประเทศ หรือให้ได้ออกไปประจำตำแหน่งที่เป็นที่ปรารถนา หรืออธิบดีกรมการปกครองหรือกรมตำรวจ ซึ่งมีอำนาจโยกย้ายลูกน้องให้ไปอยู่จังหวัดหรืออำเภอที่มีผลประโยชน์ตอบแทนมาก เป็นต้น

ส่วนอำนาจในการลงโทษนั้น มีลักษณะตรงกันข้าม กล่าวคือ เป็นความสามารถที่จะลบก ว่างหรือระงับการให้สิ่งที่มีคุณค่าดังกล่าวแล้วแก่บุคคลอื่น เป็นต้นว่า อำนาจในการลดขึ้นเงินเดือน ตัดเงินเดือน ตัดโบนัส ไล่ออก ส่งออกไปอยู่บริเวณกันดาร ไม่ยอมให้ใช้รถหลวงหรือบริษัท หรือจำกัดอภิสิทธิ์บางอย่าง เป็นต้น

4. อำนาจอ้างอิง (Referent Power) เป็นอำนาจที่ขึ้นกับบุคลิกลักษณะของตัวบุคคลมากที่สุด ดังที่วูตมิชย์ จานงค์ (2517, หน้า 273 - 274) เคยเขียนไว้ว่า เป็นการใช้เสน่ห์ดึงดูดและพื้นฐานของอำนาจนี้อยู่ที่ผู้ถูกใช้อำนาจ “ชอบ” หรือมีความรู้สึก “ใกล้ชิด” และมีความชื่นชมศรัทธาในตัวผู้ใช้อำนาจ

เสน่ห์ดึงดูดใจหรือคุณลักษณะที่ทำให้ผู้อื่น มีความรู้สึกเป็นพวก (Identification) เป็นลักษณะเฉพาะพิเศษ (Charisma) ซึ่งมีได้มีอยู่ทุกคน ตัวอย่างเช่น มหาตมะคานธี เคนเนดี เป็นต้น บางครั้งถึงแม้ว่ามีอำนาจชอบธรรมหรืออำนาจหน้าที่น้อย หรือไม่มีเลย แต่มีอำนาจอ้างอิงมากก็ทำให้มีผู้อื่นปฏิบัติตามได้ เช่น โคโมเ็นี และมาร์ติน ลูเธอร์ คิง หรือผู้นำกรรมกรบางคน ดังที่นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า “บุคคลมีอำนาจ หากว่าเขามีชื่อเสียงในการที่สามารถเป็นผูรรวบรวมกลุ่มคนขึ้นมา”(จักรกฤษณ์, 2513, หน้า 30) เป็นต้น

เราอาจมองอำนาจอ้างอิงได้อีกแง่หนึ่ง คือ การอาศัยฐานอำนาจจากผู้อื่นเป็น เกณฑ์ เช่น อ้างว่าเป็นเพื่อนกับนายอำเภอ เพื่อให้เสมียนที่ดินอำเภอถือฤกษ์จัดการธุระให้ รวดเร็วอาจจะออกมาในรูปของนามบัตร โทรศัพท์ จดหมาย หรือมาด้วยตนเอง ในการอ้าง เช่นนี้ต้นตอของอำนาจมิได้อยู่ที่ผู้ใช้แต่อยู่ที่ผู้ถูกกล่าวอ้าง และอยู่ที่ความรู้สึกผูกพันของผู้ถูก ใช้อำนาจที่มีต่อผู้ถูกอ้างอิง จะเห็นได้ว่าอำนาจอ้างอิงที่ใช้ในความหมายนี้มีลักษณะใกล้เคียง กับอำนาจให้คุณและโทษอยู่ไม่น้อย แต่อำนาจอ้างอิงนี้ขึ้นอยู่กับความคาดหวังของผู้ถูกใช้ อำนาจที่มีต่อตัวผู้ถูกอ้างอิงเป็นสำคัญ

5. อำนาจในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (Expert Power) อำนาจประเภทนี้เป็นความสามารถที่เกิดจากคุณวุฒิ ความเชี่ยวชาญ ความรู้ ความชำนาญของผู้ใช้อำนาจเป็นอำนาจที่ เกิดจากการเรียนรู้ การศึกษาอบรม ประสบการณ์ เช่น เป็นที่ปรึกษากฎหมาย เป็นแพทย์ เป็นผู้เชี่ยวชาญเครื่องกล เป็นผู้เชี่ยวชาญเครื่องกล เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านคอมพิวเตอร์ เป็นต้น ดังที่ว่า “นายแพทย์รักษ เป็นตัวอย่างบุคคล.....ซึ่งสามารถมีอำนาจได้เพราะได้ให้คำแนะนำที่ เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น.....” (จักรกฤษณ์ , 2513 หน้า 135) ในส่วนที่เกี่ยวกับงานของผู้ เชี่ยวชาญเหล่านี้ ผู้เชี่ยวชาญนับว่ามีอำนาจ เพราะมีบางสิ่งที่คุณอื่นไม่มีหรือมีน้อยกว่า เช่น ผู้เชี่ยวชาญคอมพิวเตอร์ซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับการทำงานและสมรรถนะของคอมพิวเตอร์ย่อมมี อำนาจมากกว่าคนอื่นในการเสนอแนะว่าจะจัดซื้อเครื่องคอมพิวเตอร์ชนิดไหนมาใช้ หรือผู้เชี่ยว ชาญด้านวิจัยการตลาด ย่อมมีอำนาจมากในการกำหนดแนวนโยบายตลาดของบริษัทธุรกิจ หนึ่ง การเชี่ยวชาญนั้น บางครั้งย่อมอยู่ที่หน้าที่ที่ปฏิบัติอยู่พูดอีกนัยหนึ่งก็คือ เขาู้ดีกว่า เพราะทำอยู่กับมือ เช่น เมื่อเราไปโรงพยาบาลหมอหรือพยาบาลย่อมมีอำนาจเหนือกว่าเรา หรือเมื่อเราไปธนาคาร เจ้าหน้าที่ของธนาคารนั้น ๆ ย่อมมีอำนาจเหนือเรา เพราะเขารู้เรื่องดี กว่า นอกจากนั้นนักบริหารที่มีความรู้รอบตัวดีแม้อาจไม่เชี่ยวชาญนัก แต่รู้พอที่จะควบคุมหรือ อำนาจการงานให้สำเร็จได้ รู้พอที่จะแก้ปัญหาและอุปสรรคที่ผ่านเข้ามาบางครั้งได้ อาจจะก่อให้เกิดอำนาจในสายตาของลูกน้องหรือผู้ร่วมงานได้

อิทธิพล

อิทธิพลหมายถึง สัมพันธภาพระหว่างบุคคลในลักษณะที่ฝ่ายหนึ่งได้กระทำการลงไปอันมีผลเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของตน (Katz and Kahn 1966) หน้า 218) เช่น ตำรวจจราจรเดินไปกลางถนน เป่านกหวีดแล้วยกมือห้าม และคนขับรถก็หยุดรถตามที่ตำรวจต้องการ นั่นก็แสดงว่าตำรวจมีอิทธิพลเหนือคนขับรถในกรณีนี้ (2522 : 526)

โดยปกติอิทธิพลจะเกิดขึ้นโดยมีอำนาจหนุนหลัง ไม่ว่าจะมียอำนาจจริงหรือผู้ถูกใช้อิทธิพลเชื่อว่ามีอำนาจจริง ๆ (ทั้ง ๆ ที่อาจไม่มีอำนาจ) ก็ได้ ขอเรียกผู้ที่มุ่งมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นว่า ผู้ใช้อำนาจ และเรียกฝ่ายหลังคือผู้ถูกใช้อำนาจว่า เป้าหมายของอิทธิพล (Target of Influence) อิทธิพลจะเกิดเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของเป้าหมาย เป้าหมายอาจเปลี่ยนทัศนคติหรือพฤติกรรมไปในทำนองใดนั้นก็สุดแล้วแต่ เพราะเป้าหมายก็มีเจตจำนงและอำนาจของตนที่อาจผิดแผกแตกต่างออกไปจากผู้ใช้อำนาจหรือต่อต้านผู้ใช้อำนาจได้ ลักษณะของอิทธิพลจึงอาจแยกพิจารณาเป็น 4 ประเภทดังนี้ (2522 : 527 - 528)

1. ไม่มีอิทธิพล ในกรณีที่ผู้ใช้อำนาจกระทำการลงไป เพื่อให้เป้าหมายเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตน แต่การกระทำของฝ่ายแรกไม่บังเกิดผล คือไม่มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของเป้าหมายเลยหรือเป้าหมายยังคิดและทำตามปกติของตนอยู่ ก็ถือว่าไม่มีอิทธิพล เช่น นายอำเภอสั่งให้ชาวบ้านรื้อเขื่อน ซึ่งชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อระบายน้ำเข้านาของตน แต่ทำให้ชาวบ้านตอนล่างขาดแคลนน้ำ ปรากฏว่าชาวบ้านได้ยื่นคำสั่งของนายอำเภอ แต่ไม่ดำเนินการตามสั่ง

2. อิทธิพลเบี่ยงเบน หมายถึง ได้มีการใช้อำนาจแล้ว และเป้าหมายได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติของตน แต่พฤติกรรมหรือทัศนคตินั้นไม่สอดคล้องหรือเกี่ยวข้องกับเจตจำนงของผู้ใช้อำนาจ เช่น ลูกจ้างรวมหัวกันใช้อำนาจเรียกร้องให้นายจ้างขึ้นเงินเดือน นายจ้างกลับเพิ่มสวัสดิการต่าง ๆ แทน แต่ไม่ขึ้นเงินเดือนโดยที่ลูกจ้างไม่ได้เรียกร้องเลยในส่วนที่เกี่ยวกับสวัสดิการ เป็นต้น

3. อิทธิพลทางบวก หรืออิทธิพลโดยปกติหมายถึง ได้มีการกระทำเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือทัศนคติให้เป็นไปตามเจตนาของของผู้ใช้อำนาจ และเป้าหมายได้กระทำการตามเจตนาของผู้นั้น เช่น ผู้จัดการบริษัทขอให้ลูกจ้างเลิกหยุดงาน มิฉะนั้นจะไล่ออกหมด (อำนาจในการลงโทษ) และลูกจ้างปฏิบัติตาม

4. อิทธิพลทางลบ คือ เกิดการใช้อำนาจและผู้ถูกใช้อำนาจหรือเป้าหมายเปลี่ยนพฤติกรรมหรือทัศนคติของตน แต่เป็นการเปลี่ยนในทางที่ตรงกันข้าม หรือไม่สอดคล้องกับเจตนาของของผู้ใช้อำนาจ ตัวอย่างเช่น “ถ้าผมบอกให้ลูกชายของผมอยู่บ้านวันเสาร์ตอน

เข้าและตัดหญ้าด้วย คำสั่งของผมจะมีผลเป็นการเชิญชวนให้ลูกชายออกไปว่ายน้ำ แทนที่จะอยู่กับบ้าน ในกรณีนี้ผมมีอิทธิพลทางลบต่อเขา (Dahl, 1957, หน้า 205)

วิธีการใช้อิทธิพล

วิธีการใช้อิทธิพลนั้นอาจจำแนกออกได้หลายวิธี เช่น จำแนกในแง่ของการบีบบังคับหรือการชักชวน ในแง่การใช้อิทธิพลทางตรงกับการใช้อิทธิพลทางอ้อม อย่างไรก็ตามเราอาจมองวิธีการใช้อิทธิพลในแง่ของอำนาจดังนี้ (2522 : 530 - 531)

1. **การใช้อำนาจหน้าที่** เป็นการอ้างอำนาจหน้าที่ หลักการ แนวธรรมเนียมปฏิบัติ ประเพณี ระเบียบกฎเกณฑ์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับทั่ว ๆ ไป และณรงค์ สินสวัสดีอธิบายว่า “ผู้ที่อยู่ใต้อำนาจยอมรับนับถือผู้มีอำนาจในลักษณะของตัวบุคคล ซึ่งได้อำนาจหรือตำแหน่งนั้นๆ มาตามระเบียบประเพณีมากกว่ายอมรับนับถือเพราะกฎเกณฑ์ กษัตริย์ที่ได้รับอำนาจมาตามระเบียบประเพณี หรือหัวหน้าเผ่าซึ่งได้รับอำนาจมาตามระเบียบประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อมาช้านาน ก็จะอยู่ในลักษณะของผู้นำประเภทนี้” (2521, หน้า 3) ส่วนบรรพต วีระสัย เสริมว่า “อำนาจประเภทนี้ขึ้นอยู่กับความเชื่อว่า แบบปฏิบัติและธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ มีความศักดิ์สิทธิ์หรือขลังอยู่ในตัวของมันเอง ดังนั้น ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าอยู่ในกรอบแห่งขนบธรรมเนียมอันเป็นที่เคารพนับถือมาเป็นเวลานาน ย่อมมีอำนาจตามประเภทนี้” (2515, หน้า 43) เช่น นายอำเภอให้ปลัดอำเภอไปจุดธูปเทียนบูชาศาลเจ้าที่หน้าอำเภอเพราะใครมาใหม่ ๆ เขาก็ทำอย่างนี้ทั้งนั้น เป็นต้น

การสร้างอิทธิพลโดยอาศัยอำนาจหน้าที่นี้มีลักษณะที่ไม่ขึ้นกับตัวบุคคล และมักไม่มีผลกระทบเป้าหมายโดยส่วนตัว เว้นแต่ผู้ใช้อำนาจจะเลือกปฏิบัติ คือใช้อำนาจกับคนหนึ่ง ไม่ใช้กับอีกคนหนึ่ง โดยเหตุผลส่วนตัว เป็นต้น

อย่างไรก็ตามอิทธิพลจากอำนาจหน้าที่จะมีมากน้อยเพียงไรย่อมขึ้นอยู่กับสิ่งสำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การยอมรับที่บุคคลทั่วไปหรือเป้าหมายมีต่อกฎเกณฑ์ ประเพณี และหลักการที่นำมาอ้าง เช่น ผู้จัดการที่จะเข้าบริษัทยามวิกาลบอกว่า “กรณีผู้จัดการเป็นข้อยกเว้น บริษัทให้เข้าได้” ถ้ายามเชื่อว่าจริงก็ปล่อยเข้า แต่ยามอ้างว่าไม่เคยได้ยินข้อยกเว้นมาก่อนข้ออ้างของผู้จัดการก็ไม่เป็นผล ประการที่สอง คือ การคาดคะเนถึงผลสะท้อน ที่เป้าหมายจะได้รับ กล่าวคือ เมื่อผู้ใช้อำนาจอ้างกฎเกณฑ์หรือระเบียบใด ถ้าผู้ถูกใช้อำนาจหรือเป้าหมายคาดคะเนว่า หากตนไม่ปฏิบัติตาม ผลสะท้อนที่เกิดขึ้นจะกระทบตนในทางลบอย่างมาก อิทธิพลของผู้ใช้อำนาจก็มีมากตามไปด้วย เช่น ปลัดอำเภอเกรงว่าหากไม่ไปกราบไหว้ศาลเจ้าแล้วเจ้าอาจสำแดงอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ที่เป็นผลร้ายกับตน ตนจึงรีบปฏิบัติตามที่นายอำเภอบอก ก็นับว่านายอำเภอมีอิทธิพลต่อปลัดอำเภอในกรณีนี้

2. **การใช้อำนาจในการให้รางวัลและการลงโทษ** เป็นการก่ออิทธิพลโดยอาศัยสิ่งที่มีคุณค่ามาเป็นแรงกระตุ้นให้เป้าหมายกระทำการตามเจตนารมณ์ของผู้ใช้อำนาจ ซึ่งวิธีการอาจเป็นได้หลายรูป คือ รูปการคุกคาม เช่น บอกว่าจะตัดเงินเดือน หรือตั้งกรรมการสอบสวน ถ้าไม่เลิกกินเล็กกินน้อย หรือรูปการชักชวน เช่น บอกว่าถ้าทำงานในระดับนี้จะได้สองชั้นแน่

อย่างไรก็ตามการสร้างอิทธิพลในรูปนี้ ถึงแม้จะมีผลกระทบเป้าหมายมาก แต่ก็มีผลสะท้อนด้วยเพราะโดยหลักการ การให้รางวัลและการลงโทษย่อมขึ้นอยู่กับกระทำของเป้าหมายเป็นเกณฑ์ คือ ถ้าเป้าหมายทำงานดีก็ได้รางวัล ทำงานไม่ดีก็ไม่ได้รางวัล หรือถูกลงโทษแทน แต่ตราบดีที่องค์กรการไม่มีมาตรการวัดการกระทำให้มีลักษณะวัดคุณนิสัย หรือปราศจากเรื่องของตัวบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว (Impersonal) การสร้างอิทธิพลในรูปนี้จะมีผลต่อความผูกพันระหว่างผู้ใช้อำนาจกับเป้าหมายโดยตรง ไม่ว่าความผูกพันจะเป็นไปในรูปความแค้นเคืองหรือความชอบพอส่วนตัวก็ตาม นอกจากนี้ผลสะท้อนยังรวมไปถึงผู้อื่นนอกเหนือจากเป้าหมาย ซึ่งก็คาดหวังว่าตนเองน่าจะได้รับการด้วย เป็นต้น

3. **การใช้กำลัง** เป็นการสร้างอิทธิพลโดยวิธีรุนแรง หรือคุกคามว่าจะใช้วิธีรุนแรง ซึ่งมักจะใช้เมื่อหาวิธีการอื่นไม่ได้ โดยปกติจะใช้โดยผู้ที่อยู่ในฐานะลูกจ้างซึ่งไม่มีแหล่งอำนาจทางอื่น เช่น อำนาจหน้าที่ ทรัพยากร สิ่งที่มีคุณค่า เป็นต้น อิทธิพลในรูปนี้มักส่งผลแตกร้างในองค์กร และเกิดได้เพียงครั้งคราวไม่อาจสร้างติดต่อกัน เพราะหากเกิดติดต่อกันไม่ช้าองค์กรก็ล้มหรือขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน

4. **การใช้อำนาจอ้างอิง** การสร้างอิทธิพลโดยอำนาจอ้างอิงนี้แสดงออกหลายรูป จุดสำคัญคือ ความผูกพันระหว่างเป้าหมายกับสิ่งที่ใช้อ้างอิง ซึ่งอาจเป็นผู้ใช้อำนาจหรือผู้อื่นก็ได้ ทั้งนี้โดยอาศัยความรัก ความชื่นชม ความเมตตาสงสาร ความใกล้ชิดเป็นเกณฑ์ วิธีสร้างอิทธิพลแบบนี้จึงเป็นไปในทำนองชักชวนมากกว่าคุกคาม เป็นเรื่องที่อาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวมาก

จากที่กล่าวมานี้เห็นได้ว่าวิธีการสร้างอิทธิพลอาจกระทำได้หลายรูป คือ

1. ใช้อิทธิพลในลักษณะข่มขู่คุกคาม (เช่น ใช้กำลัง)
2. ใช้อิทธิพลในลักษณะชี้แจงให้ตระหนักถึงหลักเหตุผลและข้อเท็จจริง (เช่น อ้างหลักการอำนาจหน้าที่)
3. ใช้อิทธิพลในลักษณะชักชวน (เช่น การใช้อำนาจอ้างอิง)
4. ใช้อิทธิพลโดยบิดเบือนข่าวสารหรือข้อมูล (เช่น การหลอกลวงโดยอ้างสิ่งที่ไม่จริงหรือบิดเบือนข้อเท็จจริงให้เป็นประโยชน์)

โครงสร้างของอำนาจ

นักวิชาการสนใจที่จะศึกษาเพื่อหาคำตอบที่ว่า “ที่จริงนั้นอำนาจอยู่ที่ใด” และเรียกการศึกษาอำนาจในแง่นี้ว่า การศึกษา “โครงสร้างอำนาจ” โครงสร้างอำนาจเป็นแนวคิดอย่างหนึ่งที่บ่งถึงลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม หรือความสัมพันธ์เชิงองค์การ ของบรรดาสมาชิกของสังคมผู้มีอำนาจและลักษณะมีอำนาจถูกนำออกมาใช้ แนวคิดโครงสร้างอำนาจที่สำคัญได้แก่ 1) โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยม และ 2) โครงสร้างอำนาจแบบพหุนิยม นอกจากนี้ยังมีแนวคิดแบบอื่น ๆ อีก แต่ยังได้รับความสนใจศึกษากันในขอบเขตจำกัด (พาศักดิ์, 2537 : 491)

1. โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยม

แนวคิดพื้นฐานของโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยมมีว่า ในแต่ละสังคมจะประกอบด้วย “ชนชั้นนำ” (Elites) และ “ปวงชน” (Masses) ชนชั้นนำซึ่งมีอำนาจในสังคมนั้นมีจำนวนน้อยส่วนปวงชนนั้นมีจำนวนมากแต่ไร้อำนาจ นายกรัฐมนตรีของไทยก็เป็นชนชั้นนำเพราะเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่อย่างเป็นทางการเหนือสถาบันทางการเมือง ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตของปวงชนชาวไทยโดยทั่วไป (2537 : 491)

นักสังคมวิทยากลุ่มหนึ่งเชื่อว่า อำนาจในสังคมนั้นอยู่ในกำมือของคนกลุ่มเล็ก ๆ นักสังคมวิทยาชาวอิตาเลียน ชื่อวิลเฟรโด ปาเรโต (Vilfredo Pareto) กล่าวว่า “ทุก ๆ คนจะถูกปกครองโดยชนชั้นนำ ซึ่งถูกเลือกสรรขึ้นมาจากประชาชน” (2537 : 491)

ในทฤษฎีของแนวคิดชนชั้นนำนิยม ชนชั้นนำเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นขององค์กรทางสังคม ความจำเป็นที่จะต้องมิชนชั้นนำเกิดขึ้นจากความต้องการความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันในสังคม มนุษย์จำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นระเบียบของพฤติกรรมขึ้น เพื่อให้รู้ว่าจะประพฤติปฏิบัติอย่างไรในสถานการณ์ต่าง ๆ หนึ่งในระเบียบทางสังคมก็คือความคาดหวังว่าคนจำนวนหนึ่งในสังคมซึ่งมีจำนวนน้อยจะตัดสินใจแทนคนหมู่มากในสังคมนั้น สภาพฤกษศาสตร์นี้มีมาตั้งแต่โบราณ ชนชั้นนำเป็นผู้ตัดสินใจแทนคนหมู่มากในสังคมเสมอมา

นักรัฐศาสตร์ชาวอิตาเลียน ชื่อ เกตาโน มอสกา (Gaetano Mosca) กล่าวว่า “ในทุกสังคม ไม่ว่าจะเป็สังคมนที่ด้อยพัฒนา มาก ๆ หรือสังคมที่เริ่มเรื่องรองด้วยอารยธรรมใหม่ ๆ เรื่องไปจนถึงสังคมที่เจริญก้าวหน้าและทรงพลัง ต่างก็มีคนอยู่สองชนชั้น คือชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง ชนชั้นปกครองนั้นมีจำนวนน้อย เป็นผู้ปฏิบัติภาระหน้าที่ทางการเมือง ผูกขาดอำนาจ และเสวยสุขจากประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากอำนาจเหล่านั้น ในขณะที่อีก

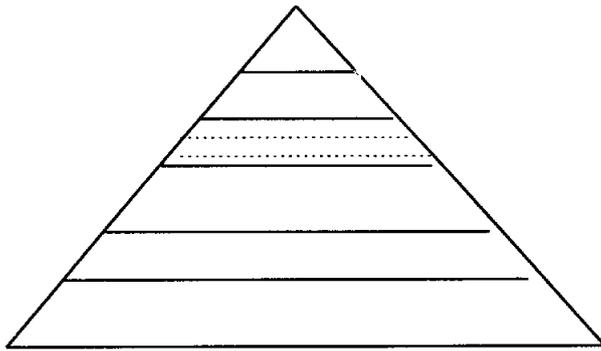
ชนชั้นหนึ่ง มีจำนวนมากถูกทำและถูกควบคุมโดยชนกลุ่มแรก ซึ่งอยู่ในสภาพที่เป็นไปตามกฎหมายมาน้อยแตกต่างกัน มีระดับการใช้อำนาจตามอำเภอใจและมีความวุ่นวายมาน้อยแตกต่างกัน” (257 : 491 - 492)

นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกัน ทั้ง ฮาโรลด์ ลาส์เวลล์ (Harold Lasswell) และแดเนียล เลอร์เนอร์ (Daniel Lerner) ต่างย้ำว่า “การค้นพบว่า การตัดสินใจในสังคมขนาดใหญ่ทุกสังคมอยู่ในกำมือของคนจำนวนน้อยนั้น ยืนยันความจริงสำคัญที่ว่า รัฐบาลทั้งหลายต่างเป็นรัฐบาลของคนจำนวนน้อยไม่ว่าจะในนามของคนจำนวนน้อย คน ๆ เดียว หรือคนหมู่มากก็ตาม” (2537 : 492)

ในทรรศนะของนักรัฐศาสตร์และนักสังคมวิทยาในกลุ่มชนชั้นนำนิยมเชื่อว่า โครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยมไม่ได้เป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาสำหรับปวงชนที่ไม่เหมาะสม หรือเป็นผลมาจากความยากจน หรือเป็นผลจากการเรืองอำนาจของกลุ่มทหาร - กลุ่มอุตสาหกรรม หรือการควบคุมสื่อมวลชนของนายทุน หรือปัญหาพิเศษอื่นใดของสังคม หากเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นทางธรรมชาติที่ทุกสังคมต้องมีผู้นำ ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นสังคมนายทุนหรือสังคมนิยม โรเบิร์ต มิเชลส์ (Robert Michels) กล่าวว่าองค์กรขนาดใหญ่ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นพรรคการเมือง สหภาพแรงงาน รัฐบาลต่างเป็น “คณาธิปไตย” (Oligarchies) ด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้รวมทั้งพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลายด้วย เขาจึงกล่าวเป็น “กฎเหล็กของคณาธิปไตย (Iron law of oligarchy) ว่าใครที่พูดถึงองค์กร เขากำลังพูดถึงคณาธิปไตย” (He who says organization says oligarchy) (2537 : 492)

โดยสรุปนั้น แนวคิดพื้นฐานของโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยมมีว่า ระบบสังคมทั้งหลายในโลกนี้ ต่างประกอบขึ้นด้วยบุคคลซึ่งมีคุณลักษณะแตกต่างกัน เป็นต้นว่าในด้านการศึกษา อาชีพ รายได้ เชื้อชาติ ฯลฯ ในการศึกษาที่จะอธิบายถึงสภาพของระบบสังคมให้เป็นที่เข้าใจอาจทำได้โดยการพิจารณาว่า บุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมหนึ่ง ๆ แตกต่างกันในด้านสถานภาพ หรือเกียรติภูมิ และอิทธิพลที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมนั้น แนวคิดแบบชนชั้นนำนิยม ถือว่าโครงสร้างด้านสถานภาพเป็นกลุ่มของชั้นทางสังคม (Social Classes) ในกรอบแนวคิดเช่นนี้จึงถือว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่มาเป็นตัวกำหนดสถานภาพหนึ่งสูงอย่างอื่นก็จะสูงไปด้วยกัน และมองระบบสังคมว่า ประกอบขึ้นด้วยกลุ่มหรือชนชั้นต่าง ๆ ซึ่งสามารถจัดเป็นลำดับชั้น (Hierarchy) กลุ่มที่อยู่ในชนชั้นทางสังคมสูง ได้แก่พวกที่มีการงานดีกว่า มีอิทธิพลต่อการค้าพาณิชยกรรมมากกว่า มีการศึกษาสูงกว่า มีรายได้มากกว่า มีอิทธิพลทางการเมืองมากกว่า มีฐานะทางเชื้อชาติสูงกว่า ฯลฯ ส่วนพวกที่อยู่ในชนชั้นทางสังคมที่ต่ำกว่าก็ได้แก่พวกที่มีอาชีพการงานที่ไม่มั่นคง มีอิทธิพลต่อการค้าพาณิชยกรรมแต่เพียงเล็กน้อย มีการศึกษาต่ำ รายได้น้อย อิทธิพล

ทางการเมืองน้อย มีสถานภาพทางเชื้อชาติต่ำ เป็นต้น ส่วนพวกชนชั้นกลาง ได้แก่พวกที่มีลักษณะกึ่งกลางระหว่างสองพวกที่กล่าวมานี้ (2537 : 492)

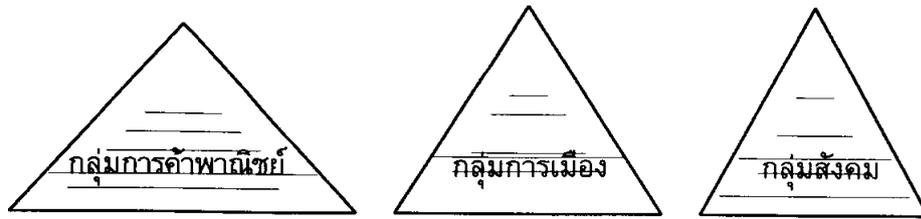
ชนชั้นสูงหรือชนชั้นนำ
 ชั้นกลางระดับสูง
 ชั้นกลาง
 ชั้นกลางระดับต่ำ
 ชั้นกรรมมาชีพ
 ชั้นต่ำ

ภาพที่ 7 ตัวแบบอย่างง่ายของโครงสร้างอำนาจแบบชนชั้นนำนิยม

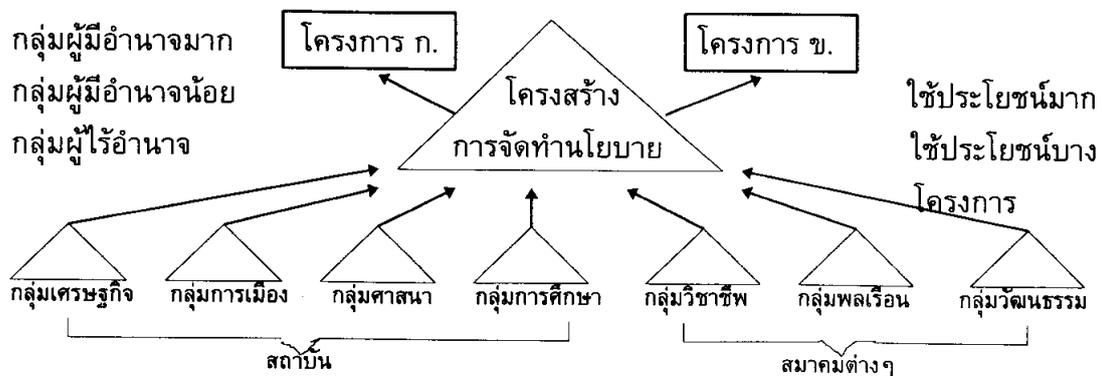
2. โครงสร้างอำนาจแบบพหุนิยม

โครงสร้างแบบพหุนิยม มองไปที่แต่ละกลุ่มของลำดับชั้นทางสังคมโดยแยกพิจารณาเป็นกลุ่ม ๆ อย่างอิสระต่อกัน ในกรอบแนวคิดดังกล่าวนี้ มองแต่ละมิติในลักษณะที่มีอิทธิพลหรือเกียรติภูมิอย่างแบ่งแยกกันหรืออยู่คนละตำแหน่ง แต่ละบุคคลอาจมีคุณลักษณะในทางตำแหน่งสองหรือสามอย่างที่แตกต่างกันอย่างเด็ดขาด เป็นต้นว่า บุคคลอาจมี “อิทธิพลทางการเมือง” สูงแต่มี “อิทธิพลทางธุรกิจ” ค่อนข้างต่ำ นั่นคือ แนวความคิดดังกล่าวถือว่าโครงสร้างของสถานภาพมีลักษณะ “หลากหลาย” ในมิติที่แตกต่างกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งมีศูนย์อำนาจหลายศูนย์ จึงเรียกแนวคิดนี้ว่าเป็น “โครงสร้างของสถานภาพทางสังคมแบบพหุนิยม” (2537 : 494)

ในการใช้กรอบแนวคิดแบบนี้ นักสังคมศาสตร์มักจะมุ่งศึกษาว่าแต่ละบุคคลถ่ายโอนตำแหน่งในแต่ละลำดับชั้นทางสังคมกันอย่างไร เช่น การถ่ายโอนจากรายได้สูงหรือการศึกษาไปสู่ลำดับชั้นทางสังคมอื่น ๆ เช่น ไปสู่สถานภาพสูงในทางด้านอิทธิพลทางการเมือง เป็นต้น นอกจากนี้ยังสนใจศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลหนึ่งครอบครองสถานภาพตำแหน่งต่าง ๆ ในลำดับชั้นทางสังคมอื่น ๆ เช่น มีตำแหน่งที่มีอิทธิพลสูงในทางด้านการศึกษา แต่มีสถานภาพในด้านรายได้ ปัญหาดังกล่าวนี้เรียกว่า ความขัดแย้งในสถานภาพ จากลักษณะดังกล่าวปัญหาในการวิจัยในแนวความคิดนี้จึงเน้นไปที่บุคคลที่มีอำนาจตัดสินใจหรือใช้อำนาจในแขนงต่าง ๆ เช่น ทางด้านธุรกิจ การศึกษา สาธารณสุข ฯลฯ ว่าผู้นั้นคือใคร (2537 : 494)

ภาพที่ 8 ตัวแบบง่ายของโครงสร้างอำนาจแบบพหุนิยม

ภาพที่ 9 แสดงอิทธิพลของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีต่อนโยบายสาธารณะ

แนวคิดแบบ “พหุนิยม” ถือว่าอำนาจเกิดขึ้นจากการเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ บุคคลจะมีอำนาจก็ต่อเมื่อเขาได้เข้ามีส่วนร่วมโดยตรงต่อการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น การครองตำแหน่งในสถาบันทางสังคมถือว่าเป็น “ศักยภาพ” (Potential) ที่จะมีอำนาจเท่านั้น แต่อำนาจจะไม่เกิดขึ้นจริง (Actual) จนกว่าเขาจะตัดสินใจ นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันชื่อ โรเบิร์ต ดาห์ล กล่าวไว้ว่า หากผลของอำนาจอยู่ที่การควบคุม (Control) ศักยภาพของอำนาจตามตำแหน่งก็เป็นเพียงศักยภาพในการควบคุมเท่านั้น หากได้เป็นการควบคุมจริง ๆ ดังที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจสั่งการไม่ (257 : 195)

นักพหุนิยม ยืนยันว่า ศักยภาพของอำนาจไม่ใช่ตัวอำนาจ อำนาจเกิดขึ้นเฉพาะในปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กล่าวคือ ก. มีอำนาจเหนือ ข. ก็ต่อเมื่อเขาสามารถทำให้ ข. ทำให้สิ่งที่ปกติแล้ว ข. จะไม่ทำ โดยไม่ฟังคำนิ่งแต่เพียงว่าอำนาจมีอยู่ในตำแหน่งสูง ๆ บุคคลที่อยู่ในตำแหน่งสูงอาจใช้หรือไม่ใช้อำนาจก็ได้ การใช้อำนาจของเขาจะสังเกตได้จากการตัดสินใจในกรณีต่าง ๆ อิทธิพลของเขาอาจมีในแต่ละกรณีที่เขาตัดสินใจนั้นแตกต่างกันได้ นักพหุนิยมถือว่า การศึกษาแบบชนชั้นนำนิยมนั้นจะเป็นได้ก็เพียงศึกษา “ศักยภาพของอำนาจ” แต่

การสังเกตที่การตัดสินใจจะทำให้ทราบได้ว่าแต่ละคนมีอำนาจอยู่จริงสักเท่าใด (2537 : 495 - 496)

นักพหุนิยมไม่เพียงแต่แสดงทรรศนะในแนวคิดเกี่ยวกับพหุนิยมเท่านั้น แต่ยืนยันด้วยสภาพการณ์ที่ประจักษ์จริงว่า ในระบบการเมืองทุกระบบ โดยเฉพาะระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยจะเป็นการมีส่วนร่วมขนาดใหญ่ มีการตัดสินใจที่หลากหลาย ระบบการเมืองได้รับผลกระทบโดยตรงจากการตัดสินใจอันหลากหลายเหล่านั้น (2537 : 496)

ตัวอย่างการแสวงหาอำนาจ

ในกรณีเหตุการณ์นองเลือด ณ ถนนราชดำเนิน 17-20 พฤษภาคม 2535

(จากความรู้รอบตัว ข่าวสารและเหตุการณ์ปัจจุบันทันโลก ของพรสวรรค์ เพชรแดง)

ย้อนอดีต

การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยครั้งสำคัญ ๆ ที่มีการเสียเลือดเนื้อของประชาชน เพราะการกระทำอันรุนแรงด้วยกำลังทหาร ตำรวจ และอาวุธจากฝ่ายรัฐบาลในอดีตเคยมีมาแล้วถึง 2 ครั้ง คือ

ครั้งแรก เมื่อ 14 ตุลาคม 2516 (วันมหาวิปโยค)

ครั้งที่สอง เมื่อ 6 ตุลาคม 2519

แม้ทั้งสองครั้งที่ผ่านมามีการสูญเสียชีวิตเลือดเนื้อ ทรัพย์สิน ตลอดจนเศรษฐกิจและชื่อเสียงของประเทศชาติไปอย่างใหญ่หลวงในสายตาของชาวโลก ก็ยังน้อยกว่าความสูญเสียเมื่อ 17 - 20 พฤษภาคม 2535 ที่ผ่านมา

จุดเริ่มต้นสู่การนองเลือด

สืบเนื่องมาจากการปฏิวัติประหารเมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2534 ของทหารกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกตนเองว่า “คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.)” โดยมี พลเอกสุนทร คงสมพงษ์ เป็นหัวหน้า และพลเอกสุจินดา คราประยูร เป็นรองหัวหน้า และได้มีการอ้างถึงเหตุผลที่เข้าทำการปฏิวัติไว้ 4 ประการคือ

1. เพื่อรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติให้ดำรงอยู่ตลอดไป
2. พฤติการณ์การฉ้อราษฎร์บังหลวงของคณะผู้บริหารประเทศชุดเดิม
3. ข้าราชการการเมืองใช้อำนาจกดขี่ข่มเหงข้าราชการประจำผู้ซื่อสัตย์สุจริต
4. มีการบิดเบือนคดีล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์

จากนั้นได้ตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้นบริหารประเทศภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรี อานันท์ ปันยารชุน ซึ่งได้ทำหน้าที่เป็นเวลา 1 ปีเต็ม จนถึงวันเลือกตั้ง 22 มีนาคม 2535 และยังได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นตรวจสอบและยึดทรัพย์สินจากนักการเมืองบางคนที่ยี่อว่าร่ำรวย ผิดปกติ ตลอดจนมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2534 ซึ่งอนุญาตให้นายกรัฐมนตรีมาจากคนกลางได้ และยังให้อำนาจวุฒิสมาชิกไว้มากมาย ตลอดจนมีบทเฉพาะกาลที่เอื้ออำนาจประโยชน์ให้แก่คณะ รสช. มากมาย เช่น ประธาน รสช. เป็นผู้นำชื่อนายกฯ ทูลเกล้าฯ เป็นต้น ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นที่เคลือบแคลงสงสัย วิพากษ์วิจารณ์ของสื่อมวลชน นักการเมือง นักวิชาการ นักศึกษา และประชาชนทั่วไปตลอดมา และเป็นเหตุให้พบเอกสัจจินดา คราประยูร ได้ก้าวสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี อันนำไปสู่ความขัดแย้งนองเลือดบนถนนราชดำเนินในเวลาต่อมา

เหตุการณ์ก่อนนองเลือดบนถนนราชดำเนิน

ก่อนจะนองเลือดในวันที่ 17 พฤษภาคม 2535 นั้น พลังประชาชนภายใต้การนำของคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) และสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) ได้มีการชุมนุมแสดงความเห็นคัดค้านนายกรัฐมนตรีพลเอกสัจจินดา คราประยูร กันอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่วันที่ 4- 11 พฤษภาคม 2535 ซึ่งพอสรุปลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้

4 พฤษภาคม 2535 พันมิตรพรรคฝ่ายค้านและกลุ่มพลังประชาธิปไตยภายใต้การนำของ ครป. และ สนนท. เปิดสนามหลวงโจมตี พล.อ.สัจจินดา คราประยูร ท่ามกลางฝูงชนเรือนแสน 21.20 น. พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ขึ้นเวทีประกาศ “แลกชีวิต” กับการ “ลาออก” ของ พล.อ.สัจจินดา ด้วยการ “อดอาหาร” อย่างเคร่งครัดที่กำหนดไว้แล้วว่าจะยังชีวิตอยู่ได้เพียง 7 วัน สถานการณ์เข้าสู่ภาวะ “ปิดตาย” ทันทีด้วยคำขาด “สัจจินดาออก หรือจำลองตาย” ซึ่งมี ร.ต.ฉลาด วรฉัตร ได้อดอาหารมาก่อนแล้วหลายวัน

5. พฤษภาคม 2535 ประชาชนจำนวนมากทยอยเข้าเยี่ยม พล.ต.จำลอง และกลุ่มผู้อดอาหารที่หน้ารัฐสภา และปักหลังร่วมชุมนุมอยู่ ณ ที่นั้น จนกระทั่งเพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 40,000 คน ในคืนนั้น การปราศรัยโจมตีนายกฯ ดำเนินไปแบบ “นินสตี๊อบ” คินยันรุ่งขณะเดียวกันก็มีข่าวสะพัดทั้งคืนว่าทหารจะเข้าเคลียร์ ซึ่งรายงานข่าวแจ้งว่ากองทัพได้สั่งการให้หน่วยกำลังเตรียมพร้อมในที่ตั้ง แต่เย็นวันที่ 4 พฤษภาคม กำลังตำรวจพร้อมด้วยยอดกำลังสูงถึง 2,000 นาย

8 พฤษภาคม 2535 ในส่วนของพรรคพลังธรรมมีความพยายามตลอดวันในการล้อมบีบให้ พล.ต.จำลอง ยอมผ่อนปรนกับวิถีทางรัฐสภาขณะเดียวกันกับที่วิงวอนกับ

“บุคคลระดับสูง” บางคนหาทางให้พล.อ.สุจินดา ออกจากตำแหน่งโดยเร็วเพื่อช่วยชีวิต พล.ต.จำลอง

ในช่วงบ่าย มีรายงานข่าวว่า ผบ.เหล่าทัพและนายกรัฐมนตรีเดินทางไป “เข้าเฝ้าฯ” ประเด็นสำคัญอยู่ที่ การไม่ใช้ความรุนแรงกับประชาชน ช่วงค่ำโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแพร่ภาพคำปราศรัยชี้แจงของนายกรัฐมนตรี ความโดยสรุปคือ ไม่ลาออก ไม่ยุบสภา ก่อนหน้านั้นมีกระแสข่าวกำลังทหารตำรวจจะเข้า “เคลียร์มือ” คืนนี้เพื่อสลายฝูงชนจากท้องสนามหลวงที่ต้องเตรียมงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาในอีก 2 วันข้างหน้า

20.45 น. พล.ต.จำลอง ตัดสินใจแบบ “เข้ามาคนเดียว” นำฝูงชนเคลื่อนออกจากท้องสนามหลวงมุ่งหน้าสู่ถนนราชดำเนิน และได้ถูกสกัดไว้ที่สะพานผ่านฟ้าฯ จนทำให้ถนนราชดำเนินนับแต่สี่แยกคอกวัวถึงสะพานผ่านฟ้าฯ ถูกยึดครองโดยประชาชน 2 วัน 2 คืน ในเวลาต่อมา

9 พฤษภาคม 255 ในช่วงเช้า พล.ต.จำลอง ขอมติมหาชนในการเลิกอดอาหาร โดยอ้างเหตุผลว่าสถานการณ์เปลี่ยนไปไม่สามารถอดอาหารอย่างเคร่งครัดไปด้วยดูแลการชุมนุมไปด้วยได้ อีกทั้งลาออกจากหัวหน้าพรรคพลังธรรมเพื่อกันข้อครหาและความหวาดระแวง มีความพยายามที่จะพักรบชั่วคราวหลังจากการหารือกันอย่างเคร่งเครียดของบรรดาแกนนำแล้ว โดย พล.ต.จำลอง มีท่าทีผ่อนปรนยอมรับวิธีการแก้ไขรัฐธรรมนูญได้เพียงแต่มีเงื่อนไขสำคัญอยู่ที่ “คำสัญญาของนายกษ” และบทเฉพาะกาลต้องไม่มีมติให้สลายมือ 7 : 2 แต่ต้องพับไปเพราะ พล.ต.จำลองพลิกลำนานที่สุดท้ายเมื่อเห็นคลื่นประชาชนยังยืนหยัดอยู่ 200,000 คน

บ่ายวันนั้น 9 พรรคการเมืองมีมติเห็นชอบกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญตามการประสานงานของประธานสภา พรรคร่วมรัฐบาลก็ขอร้องเอาเข้าขอมติพรรคก่อน ประธานรัฐสภากำหนดวาระรับร่วมแก้ไขรัฐธรรมนูญในวันที่ 22 พฤษภาคม 2535

10 พฤษภาคม 2535 ตลอดทั้งวัน ที่ชุมนุมต้องเผชิญกับข้อหากีดขวางเส้นทางเสด็จพระราชดำเนิน รวมถึงปัญหาภัยกับสื่อมวลชนของรัฐ และการประกาศจากกองกำลังรักษาพระนครตลอดทั้งวันแต่สถานการณ์ก็ดำเนินไปโดยปกติจนกระทั่งถึงเวลาประมาณ 04.00 น. ของวันที่ 11 พฤษภาคม พล.ต.จำลอง ศรีเมือง ได้ประกาศสลายการชุมนุมในลักษณะ “พักรบ” ชั่วคราว โดยมีกำหนดนัดมาทวงสัญญาประชาคมเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญในเย็นวันอาทิตย์ที่ 17 พฤษภาคม 2535

11-16 พฤษภาคม 2535 ไม่นานข้ามวันที่ประกาศสลายมือ ความตึงเครียดรอบ 2 ก็เริ่มขึ้นทันทีด้วยการ “พลิกพลิ้ว” ของพรรคร่วมรัฐบาลในการแก้ไขรัฐธรรมนูญจากการกล่าวอย่างออกตัวว่าเป็นเรื่องละเอียดอ่อนต้องนำเข้าหารือภายในพรรคไปสู่การมีมติ

พรรคที่ค่อนข้างเป็นเสียงเดียวกันว่า ไม่เห็นด้วยกับประเด็นนายกฯ มาจากการเลือกตั้ง ในที่สุดพรรคร่วมรัฐบาลก็ไม่สามารถส่งร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญได้ทันกำหนด ในระหว่างนั้นมีกระแสข่าวโจมตีรัฐบาลตลอดในเรื่องการขัดขวางไม่ให้ประชาชนเข้าร่วมการประชุมที่ท้องสนามหลวง ไม่ว่าจะเป็นกรณีมีอบสนับสนุนนายกฯ ที่ต่างจังหวัด กรณีการกักรถสุขา รถนำ รวมถึงล่าสุดคือการจัดมหกรรมคอนเสิร์ตค่ายก๊วยแล้งสี่มุมเมืองในวันและเวลาเดียวกับการนัดชุมนุมใหญ่ที่สนามหลวงของฝ่ายต่อต้าน

17 พฤษภาคม 2535 พล.อ.สุจินดา ไม่สนใจประชาชนที่มาร่วมประท้วง ที่บริเวณท้องสนามหลวง บินไปตรวจภัยแล้งที่ภาคเหนือ มีประชาชนร่วมชุมนุมหลายแสนคน พล.ต.จำลอง เคลื่อนฝูงชนจะไปให้กำลังใจ ร.ต.ฉลาด วรฉัตร ที่อดข้าวอยู่หน้าทำเนียบรัฐบาล แต่ถูกกำลังทหารสกัดกั้นที่บริเวณสะพานผ่านฟ้าเกิดปะทะกันมีประชาชนเจ็บและตายเป็นจำนวนมาก และกลุ่มผู้ชุมนุมปักหลักประท้วงที่ บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยไม่ถอย

18 พฤษภาคม 2535 เหตุการณ์นองเลือดยังคงมีต่อไป มีประกาศสภาวะฉุกเฉินในเขต กทม จากกองกำลังรักษาพระนคร (กกล.รพน.) พล.อ.สุจินดามีคำสั่งจับ พล.ต.จำลอง แต่ไม่สามารถสลายกลุ่มผู้ชุมนุมได้ ยังปักหลักประท้วงต่อไปในช่วงบ่ายทหารยังคงสลายฝูงชน ด้วยการยิงปืนขึ้นฟ้า และมีบางส่วนที่สาบเข้าใส่ประชาชน

การปะทะกันระหว่างทหารและกลุ่มผู้ชุมนุม ที่ถนนราชดำเนินหน้ากองสลากกินแบ่งรัฐบาลมีผู้ล้มตายและได้รับบาดเจ็บจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงกลางคืน

19 พฤษภาคม 2535 ทหารยังคงใช้ความรุนแรงปราบปรามกลุ่มผู้ชุมนุมตามปกติพร้อมกับจับกุมไปไว้ที่เรือนจำโรงเรียนตำรวจนครบาล บางเขน กว่า 2,000 คน การชุมนุมได้กระจัดกระจายไปทั่วมีการเคลื่อนไหวกันอย่างไม่กลัวทหาร และรวมตัวอีกครั้งประมาณ 100,000 คน ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง ยืนยันเรียกร้องให้ พล.อ.สุจินดา ลาออก

20 พฤษภาคม 2535 กลุ่มผู้ชุมนุมยังปักหลักประท้วง ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง ทหารจำนวนมากปิดล้อมกลุ่มผู้ชุมนุมทุกด้าน และได้รับประกาศเคอร์ฟิวห้ามออกจากที่อยู่อาศัยตั้งแต่เวลา 21.00 น. ถึง 04.00 น. แต่ในที่สุดเหตุการณ์ก็สงบลง เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระกระแสรับสั่งให้ พล.อ.สุจินดา และ พล.ต.จำลอง เข้าเฝ้าเพื่อแก้ไขเหตุการณ์

21. พฤษภาคม 2535 กลุ่มผู้ชุมนุมหน้ามหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้แยกย้ายกันกลับบ้าน เหตุการณ์คลี่คลายกลับสู่สภาวะปกติ

22 พฤษภาคม 2535 ชำราชการเกือบทุกหน่วยงานร่วมใจแต่งชุดดำ เพื่อไว้อาลัยกับผู้เสียชีวิต และ 5 พรรคร่วมรัฐบาลมีมติ จะแก้ไขรัฐธรรมนูญโดยไม่มีบทเฉพาะกาล พร้อมมีการพิจารณารัฐธรรมนูญวาระแรกในวันที่ 25 พฤษภาคม 2535

23 พฤษภาคม 2535 มีข่าวว่า พล.อ.สุจินดา คราประยูร นายกรัฐมนตรี
เข้าเฝ้าฯ ในหลวง และขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รวมทั้งได้ขอเดินทางไปต่างประเทศ

บรรณานุกรม

- เขียน วีระวิทย์. “จีนเขย่าขวัญได้หวั่น”. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน . วันพฤหัสบดีที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2539 , หน้า 6
- ปรัชญา เวสารัชช์ และอรุณ รักธรรม . “อำนาจและอิทธิพลในองค์กร”, วารสารพัฒนบริหารศาสตร์”. 4 (ตุลาคม 2522) : 517 - 535
- พรสวัสดิ์ เพชรแดง. “สรุปเหตุการณ์นองเลือด ณ ถนนราชดำเนิน 17 - 20 พฤษภาคม 2535” , ใน ความรู้รอบตัว ข่าวสารและเหตุการณ์ปัจจุบันบนโลก, หน้า 465 - 489, ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี ที่พิมพ์
- พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. “การศึกษารัฐศาสตร์แนวอำนาจ”, ในหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ หน่วยที่ 8 - 15. พิมพ์ครั้งที่ 1, หน้า 456 - 496. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทประชาชน จำกัด, 2537
- สุกิจ เจริญรัตนกุล. “สถานภาพและขอบข่ายของวิชารัฐศาสตร์ : ข้อสังเกตบางประการจาก พัฒนาการ วิธีการศึกษา และแนวความคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์การเมือง”, ใน ขอบข่ายและแนววิเคราะห์ของรัฐศาสตร์, หน้า 28 - 33, นพคุณ เมืองแวง, และคณะ, รวบรวม. ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี และสถานที่พิมพ์
- อรุณ ภาณุพงศ์. “อำนาจของชาติในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ”, เอกสารวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2521 - 2522